

Naamán (héb. '[az istenség v. a gyermek] gyönyörűség, kedvesség'): személynév. Viselői közül legfontosabb az arám ~ (Lk 4,27: a szír ~), Damaszkusz seregének vezére, akit Elizeus próf. kigyógyított leprájából (2Kir 5; Lk 4,27).

Nabal: Maonból származó gazdag kalebita férfi. A Kármel hegyén juhokat tenyésztett. Ellenségeskedése miatt Dávid meg akarta öletni, de ~ feleségének, Abigailnak sikerült a veszélyt elhárítania (1Sám 25).

nabateusok: D-arábiai eredetű szemita törzs, amely később erős hellenista hatás alá került. Tört.-ük legrégebb koráról alig tudunk valamit, Nebajóttal (Ter 25,13: Izmael elsőszülötte; Iz 60,7: Kedár mellett), ezzel a belső-arábiai törzsszel (→ Arábia), továbbá Nabatuval, vagyis a III. Tiglat-Pilleszer ellen harcoló → arámokkal v. az Asszurbanipálnak adót fizető arabokkal nyelvi és időrendi okokból nem azonosíthatók. A tört.-i időben először Petrában és környékén jelentek meg, vagyis azon a területen, amely előzőleg az edomitáké volt (Mal 1,1–5); itt Kr. e. 312: Antigonusz szír király megtámadta őket. Jóllehet eredetileg nomádok voltak és karavánokat vezettek, É-Arábia legtekintélyesebb kereskedő népévé váltak; ezt elsősorban a Perzsa-öböl, Arábia és a Vörös-tenger közti karavánutak fölötti uralmuknak és az általuk kitermelt → aszfaltnak köszönhetőék. Legjelentősebb kereskedővárosuk, főleg Kr. e. 30–Kr. u. 70 között Higra volt. Kr. e. 170-tól a ~ fontos szerepet töltöttek be a bibliai tört.-ben. Kr. e. 169: a zsidó főpap, Jázon menedékre talált I. Aretász királynál (2Mak 5,8); III. Aretász (Kr. e. 87–62) elfoglalta Damaszkuszt. IV. Aretász (Kr. e. 9–kb. Kr. u. 40) még uralmon volt Damaszkuszban, amikor Pál ap. menekült a városból (2Kor 11,32). D-i és K-i határainál a ~ beszivárogtak Júdeába, ezt a → Negeben régészetiileg is kimutatták. Nagy Heródes anyja, Kufra v. Küprosz nabateus származású nő volt. Kr. u. 105: a ~ királyságát Traianus császár Arábia néven megtette róm. tartománnyá. Palmira felvirágzásával a ~ elvesztették kereskedelmi tekintélyüket. – A ~ nyelvét, amely nem volt más, mint arab színezetű arám nyelvjárás, számos saját betűs feliraton kívül Júdea pusztájában talált folyóírással → papiruszok is megőrizték. A ~ vallásáról keveset tudunk. Fő istenüket, aki napisten volt, Dusrának hívták. Rajta kívül még Allát és Uzza istennőt is tisztelték, valamint az ég istenét, Baal-Szamint. 1931: felszínre került Allát istennő egy szentélye Iramban. A ~ művészete, melynek legbeszédesebb emlékei → Petrában láthatók, hellenista hatást mutat.

Nabo: → Nabu.

Nabonid: → Nabú-naid.

Nabot (héb. 'sarj'): az ÓSz-ben az a jiszreeli férfi, akinek szőlőskertjét Acháb király meg akarta szerezni saját kertje megnagyobbítására. Amikor vonakodott atyai örökségétől megválni, a király felesége, Izebel hamis vádak alapján fiaival együtt megkövezette. Acháb birtokba vette gazdátlanul maradt birtokát, emiatt Illés próf. háza romlását jövendölte neki (1Kir 21; 2Kir 9,21–26).

Nabu (babilóniai nyelven, 'beszélő'), Nebo (héb.), Nabo (Vg): akkád istenség. A bibliában csak Iz 46,1 említi, de néhány személynévben is fennmaradt (pl. → Nebukadnezár). → Marduk fia, akit a bölcsesség, az ékesszólás, de főképpen az írásművészet isteneként tisztelték. Őt tartották a mindenség irnokának, akire az istenek a sorsokat tartalmazó táblákat bízta. A Kr. e. 1. évezredben főisten lett, és olyan kozmikus vonásokkal ruházták fel, amelyek elsősorban Mardukot jellemezték. Borszippában az övé volt a híres Ezida-templom.

Nabukodonozor: → Nebukadnezár.

Nabú-naid, Nabonid: az utolsó újbabiloni király (ur. Kr. e. 556–539). Csapataival 10 évig volt Arábiában, Temában, hogy országa határát megszilárdítsa. Ezalatt helyette Bábelban Béltsacár kormányzott. A ~ról szóló néphagyomány nyomai fedezhetők fel Dániel

elbeszélésében (→ Nebukadnezár) és a kumráni „Nabonid imája”-ban.

Nachor: személy- és helységnev az ÓSz-ben. – **1.** Ábrahám nagyapja (Ter 11,22.25 kk.; 1Krn 1,26); Jézus családfájában is szerepel (Lk 3,34). – **2.** Ábrahám testvére (Ter 11,25 kk.; Józ 24,2). Egy mezopotámiai városban élt (Ter 24,10), őse volt 12 arám törzsnek v. városnak; ezek közül 8-nak főfelesége, Milka volt az özanyja, 4-nek pedig mellékfelesége (vö. Izr. 12 törzse, Jákob, Ráchel és Lea). A neveket 22,20–24 tartalmazza: feltehetően a Szír-arab-sivatag D-i részén: Uc (Arám fia: 10,23; 1Krn 1,17); Buz (Jer 25,23); Kemuel, Arám apja; Keszed (vö. Jób 1,17 és Kaszdim = a káldeusok); Hászó (feliratból is adatható); Pildás (máshonnan nincs rá adat); Jidláf (máshonnan nincs rá adat); → Betuel; Tebach (1Krn 18,8: Tibchát egy város neve); Gamach (máshonnan nincs rá adat); Tachas (máshonnan nincs rá adat); → Maacha. – **2.** A ~ névre helységnevként is sok adat van a későbbi ékírásos szövegekből, így a mari szövegekből (→ Mari) a hapirukkal kapcsolatban (→ héberek), és a Kr. e. 7. sz.-ból még más asszír közigazgatási szövegekből is, Háránhoz tartozó helységként, ahol ~ sírját is keresik.

Nadab (héb. Abi-, Achi-, Ammi- és Jonadab rövidült változata, '[Isten] bőkezűnek mutatkozott'): az ÓSz-ben 4 személy neve. Közülük a legfontosabbak: **1.** I. Jerobeám fia, Izr. második királya (ur. Kr. e. 910–909); rövid uralmáról csak a valláshoz való viszonyát (apja nyomdokait követte!) és halálát jegyezték föl: míg a filiszteusok megszállva tartották Gibbetont, seregének vezére, Bása összeesküdött ellene és megölte (1Kir 14,20; 15,25–31). – **2.** Áron fia; a Bibliában mindig együtt szerepel testvérével, → Abihuval.

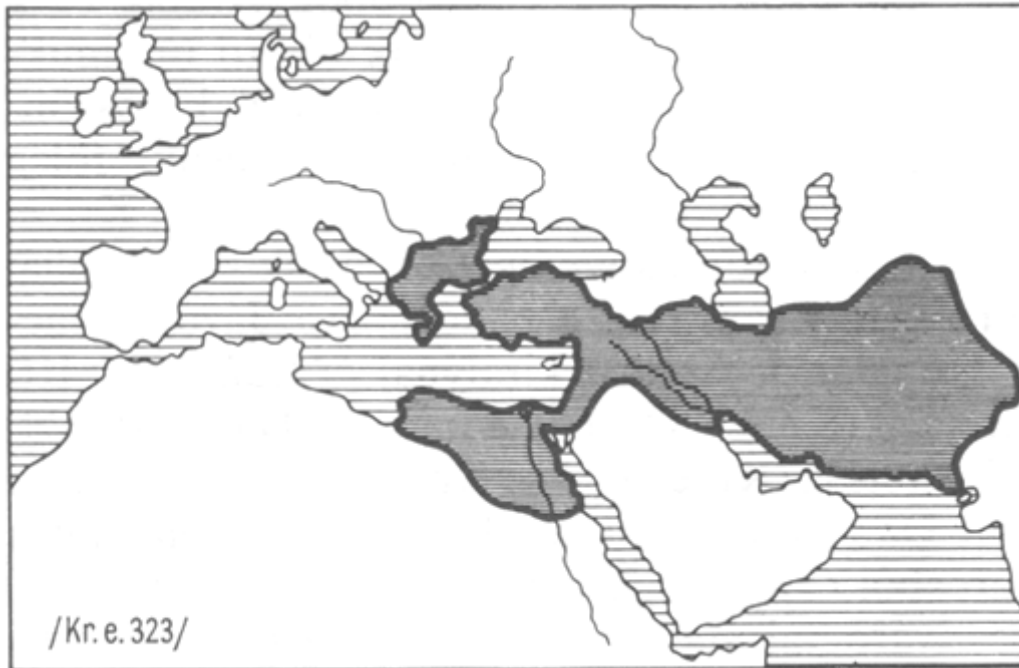
Naftali (héb.; Ter 30,8: népetimológia): a Bibliai származástört.-ben Jákob és (szolgálója, Bilha révén) Ráchel fia; Izr. 12 törzse egyikének ősatya. A törzsre vonatkozó mondások (49,21: „olyan, mint egy iramló szarvas, amelynek kedves borjai vannak”; MTörv 33,23: „Naftalinak bőven jusson a szeretetből, töltsse el az Úr áldása, legyen övé a tenger és a dél”; Bír 5,18: „szembenéz a halállal... a dombvidéken”) háborús korszak békésre fordulását tükrözik (vö. 1,33). ~ fiai: Jachseel, Guni, Jecer, Sillem (Ter 46,24). A törzshöz a Szám 1,42 kk. szerint 53 400 fegyverforgató férfi tartozott, de a 26,48–51 szerint csak 45 400. ~ fiai a Galileai hegy K-i nyúlványainál éltek, Tibériás tavától és a Jordán felső árkától Ny-ra; alighanem Dán törzsével telepedtek itt le (vö. MTörv 33,23: dél = Sefela?). Ez 48,3–4 szerint ~ törzsének területe Áser és Manasse örökrésze közé esett. Legfontosabb városuk → Kedes volt (Bír 4,6). Határaik leírását (talán kiterjesztve) Józ 19,32–39 tartalmazza. Salamon idejében ~ a 12 tartomány egyike volt: 1Kir 4,15. Egyébként a tört.-ben nem játszott a törzs jelentős szerepet (kivételem → Bárak), a Biblia kv.-ei ritkán említik ~t (Bír 7,23; 1Kir 15,20; 2Kir 15,29; 2Krn 34,6; Iz 8,23; vö. Mt 4,13–16; Zsolt 68,28). A törzs kultikus központja a → Tábor lehetett (89,13; Oz 5,1). Tóbiás tört.-ének hőse ~ fiai közül való volt (Tób 1,1.4; 7,3).

Nagy Heródes: → Heródes 1.

nagypróféták: a hagyományos szóhasználatban → Izajás, → Jeremiás, → Ezekiel és → Dániel együtt, összefoglaló néven, de a mai exegézis Dánielt inkább az apokaliptikusok közé számítja, semmint a próf.-k közé. A zsidó kánonban sem a próf.-k sorába tartozik Dán, hanem az íráskönyvek egyike.

Nagy Sándor (Pella, Kr. e. 356–Babilon, Kr. e. 323): a hellén világbirodalom megalapítója (ur. Kr. e. 336–23). Makedóniai II. Fülöp fia; a nevelője Arisztotelész volt. Meggyilkolt atyja után 20 évesen vette át Makedónia trónját és győzelmes háborúk sorával Kisázsia felől és Egyiptomtól az Indusig egységes birodalmat épített ki (→ hellenizmus). Halála után hadvezérei (→ diadokhoszok), akik közül Szeleukosz és Ptolemaiosz dinasztiát alapított (→ Szeleukidák, → Ptolemaioszok) osztottak birodalmán. – Az ÓSz két helyen említi név

szerint, amikor a szír szeleukida birodalom kialakulását mondja el (1Mak 1,1–9) és amikor az elimaiszi templomról beszél (6,2). Nevének említése nélkül Dán többször is róla szól: a nagy szobor vas lábszára (2,33), a harmadik vadállat (7,6.17), a kecskebak (8,5–8,21), a hatalmas király (11,3). Hadseregében sok zsidó harcolt, ezért támogatta a → diaszpórák fejlődését. Josephus Flavius elbeszélésének, ti. hogy ~ felkereste a jeruzsálemi templomot, nincs tört.-i alapja (ZsidTört 11,8.4).

132. Nagy Sándor birodalma

nagytanács: a → főtanács gyakori neve a rabbinista irodalomban (2Mak 1,10; 4,44; 11,27; ApCsel 5,21).

Náhum (héb. a Nehemjah 'Jahve megvigasztal' rövidített változata): próféta, → Náhum könyvének szerzője. Kv.-e szerint → Elkosból származott, Kr. e. 664–612 között működött Júdeában.

Náhum könyve, Náh: protokanonikus ósz-i prófétai könyv, a 7. a → kispróféták sorában. – I. Keletkezése. Szerzője → Náhum próf., aki vigasztaló jövendöléseit Kr. e. 664 (ebben az évben pusztult el Théba, amire Náh 3,8 utal) és 612 között mondta el. – II. Tartalma. A felirat szerint (1,1) a kv. Ninive elleni jövendölést tartalmaz; ezt egy → ábécé-ének (1,2–8) vezeti be, mely Jahvét dicsőíti, aki bosszút áll ellenségein és védi övéit. Ez az akrosztichon nem teljes, csak aleftől kafig terjed, ennek ellenére sem csonka v. töredezett. A próf. beszéde közvetlenül ehhez az énekhez csatlakozik (1,9), visszatérve az 1,8 gondolatához időszerűsíthető változatban. Az 1,10–2,3 szövege romlott: olyan, mintha egy Júdának szóló ígéret (1,12 kk.; 2,1.3) és egy Ninivét fenyegető jövendölés (1,10 kk., 14; 2,2) keveredne benne. A Júdának szóló ígéret (1,9 kk.; 12 kk.; 2,1.3) öleli fel az üdvösségről szóló teol.-i tanítást; Jahve pusztulást kimondó szava (1,11.14) hitelesíti a Ninivével kapcsolatos látomásszerű jövendölést, mely a kv. fő részét alkotja (2,2.4–3,19) és Jahve szavaiban („mondja a Seregek Ura”) éri el tetőpontját (2,14; 3,5). A kv. egy Asszur királyára és székhelyére mondott ironikus siratóval (3,18 kk.) zárul. – Az akrosztichon folytatásának felderítésére irányuló kísérlet (pl. H. Gunkel) nem volt eredményes. A 2,14 és 3,4 a próf. látomásszerű élményéhez csatlakozik. – ~nek nyelve költői és helyenként régiesítő. A néhány fejezetnyi kv.-ben találunk énekeket, figyelmeztetéseket, vigasztalásokat, s főképpen Asszíria,

ill. fővárosa, Ninive elleni fenyegetőzéseket, gúnyolódásokat, olyan egységben, hogy ~t megszerkesztett jövendölés gyűjt.-nek tekinthetjük. – III. Hitelessége. A ~ hitelességét – a kezdő himnuszt is beleértve – nem vitatják, bár a himnikus rész hitelességét kényszerítő erővel sem bizonyítani, sem tagadni nem lehet. Mivel a → prófétákra jellemző belső feszültség a kv. többi f.-ében mindvégig megnyilvánul, tartalmukat valódi jövendöléseknek lehet tekinteni. Azok kísérletét, akik a kv.-ben történetiesített kultikus mítoszt kerestek (A. Haldar), v. Ninive bukása utáni időből való ünnepi liturgiát láttak (R. Humbert, A. Lods, E. Sellin), el kell vetni. – Némely magyarázó kultikus próf.-nak tekinti Náhumot, aki egy istentiszteleti ünnepen mondta el figyelmeztető szavait és fenyegető jövendöléseit az ellenségnek, s az üdvösség ígérését saját népének. Ez esetben a liturgikus háttérül szolgáló alfabetikus himnuszról is fel lehet tenni, hogy magától a próf.-tól való. – IV. Tanítása. Jahvénak a tört.-ben érvényesülő egyetemes hatalma áll az előtérben: Jahve az idegen népeket is szolgálatába állítja annak érdekében, hogy Izr.-t elvezesse az üdvösségre (2,14). A próf. hazája hű fiaként megénekli Jahve hűségét szőlőskertje iránt (2,3). Az Izr. bűneit követő ítélet csak egy helyen, közvetve kap hangot (1,12). A nagy próf.-któl eltérően Náhum nem említi Júda bűneit, ezért kv.-ét nem értékelték kellően. De kérdés, vajon Náhum besorolható-e egyszerűen azok közé a vigasztaló (v. kultikus) próf.-k közé, akik ellen Jeremiás küzdött. – → Kumránban találtak egy Náh 1,3b–6; 2,12b–3,13-hoz írt kommentárt, amely tört.-i szempontból főleg azért értékes, mert a kumráni iratok közül elsőként tartalmaz konkrét tört.-i neveket.

Naim (héb. 'kedves'): falu Galileában, ahol Jézus feltámasztotta egy özvegyasszony fiát (Lk 7,11–17). Ma egy arab falu neve Izr.-ben, a „kis Hermon” lábánál.

Nap (égitest): 1. Égitestként az ÓSz-ben úgy szerepel mint a nagyobbik világító, amelyet Isten a → holddal együtt azért helyezett az égboltozatra, hogy a nappalt és az éjszakát szétválasszák, és a földet megvilágítsák (Ter 1,14 kk.; Zsolt 74,16; Bár 6,59). A ~ kormányozza, ill. határozza meg a nappalt (Zsolt 104,22; 136,8; Sir 33,7; Jer 31,35): felkelte jelenti a nappal kezdetét (Ter 19,23; 2Sám 23,4; Bölcs 16,28 stb.), leszállta pedig a végét (Ter 15,12; Kiv 22,25; Zsolt 104,19 kk. stb.). A ~ melege fokozódásával, amely már felkelésekor is érzékelhető (Sir 43,2 kk.; héb. Bölcs 16,27; vö. Kiv 16,21), jelzi: mennyit haladt előre az → idő (1Sám 11,9; Neh 7,3). Ez a meleg, amely a fűtött kemence tüzeit is felülmúlhatja (Sir 43,4), az erejét mutatja (Bír 5,31; Sir 43,3 kk.): képes rá, hogy szétoszlassa a felhőket (Bölcs 2,4), kiszárítja a földön a növényzetet (Mt 13,6; Jak 1,11), égeti a hegyeket (Sir 43,3 kk.), eltikkasztja az embert (vö. Iz 49,10; Bár 2,25; Jón 4,8; Jel 7,16), leburnítja a bőrt, elkápráztatja a szemet (Én 1,6; Sir 43,2–4). A ~ perzselő heve 43,1–5: Istennek, a Teremtőnek dicsőségét hirdeti. Sugaraira (gör. aktisz; Bölcs 2,4; 16,27; Sir 43,4; LXX) a héb.-ben nem volt külön szó; a Sir 43,4 a 'nap nyelve', Mal 3,20 pedig a 'nap szárnya' kifejezéssel él az eredetiben. A szárnyas ~ képe azon alapszik, hogy a ~ot Izr. fiai – mint a többi ókori K-i nép fiai is – a madárhoz hasonlították, mivel úgy látták hogy a ~ is „mozog” az égen. Mal 3,20: a ~ az élet, az üdvösség képe (vö. MTörv 33,14). A ~ Isten parancsának engedelmeskedve futja be pályáját (Bár 6,59); Isten azt a parancsot is adhatja neki, hogy ne keljen fel (Jób 9,7). A Préd 1,5 abban, hogy a ~ fölkel és lenyugszik az egyhangúság bizonyosságát látja: semmi változás nem észlelhető; ezzel szemben a Zsolt 19,5.7 csodálattal szemléli ugyanazt a jelenséget. E helyek egyszersmind az ÓSz földközponthú (geocentrikus) világképét is tanúsítják; arról sehol nincs szó, hogyan képzeltek el a ~ pályáját estétől reggelig. – 2. A ~ a kultuszban. Az egész ókori K-en, de főleg Egyiptomban igen nagy szerepe volt a ~kultusznak. Egyiptomban Ré volt a ~, sumérul Utu, Babilóniában Samas, héb. Semes, a föníciaiak nyelvén Sapas. Az egyiptomiak, a sumerok és az akkádok istent láttak a ~ban, a D-i arabok és a föníciaiak istennőnek tekintették; ugyanakkor a hettitáknak volt ~istenük is, ~istennőjük is. – A babilóniaiak → Samast a holdisten, Szin mögé helyezték, de neki tulajdonították a

világon a fényt, és úgy gondolták, tőle függ az élet és a világmindenség rendje. Hős, aki legyőzi az éjszakát és a halált. Az egyik legjelentősebb kultikus helyükön (Szippar) együtt tisztelték Samast kedvesével, menyasszonyával, Ajával. Lehetséges, hogy ez az elképzelés a 19 szerzőjére is hatott; a fölkelő ~ot egyfelől vőlegényhez, másfelől pályáját megfutó hőshöz hasonlítja (19,6 kk.), a továbbiakban viszont Jahve törv.-ét dicséri (19,8–13); ezek a sorok mintha a jog, az igazság, a törv. megtestesítőjeként idéznék elénk a ~ot. – 3. A → Bet-Semes, En-Semes nevek tanúsítják, hogy Izr. fiai előtt el volt terjedve Kánaánban a ~kultusz; → Sámson neve arra utal, hogy a ~kultusznak Izr. fiaira is volt bizonyos hatása. Asszír hatásra a → csillagkultusz is szokásba jött (Kr. e. 8–7. sz.), ennek egy részét jelentette a ~ tisztelete (MTörv 17,3; 2Kir 17,16; 21,3 kk.). E bálványimádást a törv. megkövezés terhe alatt tiltotta (MTörv 17,3 kk.). Jozija megkísérelte, hogy véget vessen neki (2Kir 23,6), a Templomban felállított (bronz?) lovakat (a ló volt Samas szt. állata!) is eltávolította (23,11), de nem sikerült teljes eredményt elérnie (vö. Jer 8,2). A MTörv 4,19 óva int ettől a kultusztól; Jób védekezve arra hivatkozik (Jób 31,26 kk.), hogy a ~ tiszteletére nem emelte kezét csókra. Iz 24,21 kk. szerint az Úr napján, amikor Jahve megbünteti az ég seregét, megszégyenül a ~. A Jel 12,1: a ~ba öltözött asszony Isten végső győzelmének jele.

133. Napkultusz. Echnaton és Nefertiti áldozatot mutat be Aton napistennek. 105 cm magas mészkő relief Tell-El-Amarnából. Kairó

nap (időszak): 1. nappal, a reggeli és esti szürkület közé eső idő, amelyre – az éjszakával ellentétben – a világosság jellemző (Ter 1,5; 8,22; Jób 24,16; Jn 11,9 kk. stb.). A ~, amely estébe megy át, amikor a Nap (= az égitest) lemegy, lehanyatlik (Jer 6,4; Lk 24,29), úgy fordul → éjszakára, hogy ezáltal mintegy beteljesedik, eléri a teljességet; vö. a sorrenddel: ~ és éj (nappal és éjszaka: Ter 8,22; Kiv 13,21; Szám 9,21; Zsolt 1,2; 32,4 stb.). Hogy az éjszaka a lefutott nappalhoz tartozik, azt a Lev 7,15 is feltételezi, ahol ahhoz az előíráshoz, hogy az áldozati állat húsát még aznap meg kell enni, az a magyarázat csatlakozik, hogy másnapra (reggelre) nem szabad belőle semmit hagyni (vö. Bír 19,4–9; 1Sám 19,11; 20,19). A Lev 23,5–6 szerint a → húsvétot Niszán hónap 14-én naplemente után kellett megülni, ugyanakkor a kovásztalan kenyér ünnepe Niszán hónap 15-én kezdődött, a húsvét utáni ~on

(vö. Szám 33,3). – 2. Ebből a szemléletmódból kialakult a ~nak egy 2. jelentése: 24 óra, amelyet már a Ter 1,5 tanúsít. A reggel a természetes kezdete a ~nak; a teremtés 1. ~ja is akkor ért véget, amikor a 2. ~on megvirradt (1,5). Ugyanakkor kimutatható egy másik, egy későbbi módja is a ~ kezdete számításának, amely szerint a ~ naplementekor veszi kezdetét. Ez azzal függ össze, hogy a zsidó ünnepek naptára lényegében a holdszakokhoz igazodott. Így érthető, hogy az újhold ünnepe akkor kezdődött, amikor az esti égbolton megjelent a hold sarlója. A Kiv 12,18 ezt a húsvét ünnepére is átvitte. Az engesztelés ~ja este kezdődött (Lev 23,32). Vsz. ezek mintájára számították a szombat kezdetét is az előző estétől (Jud 8,6; Jub 32,16; ZsidTört 16,6.2); innen érthető az a szokás, hogy a szombatot péntek délután készítették elő (parasceve: Mt 27,62; → készületi nap). A ~ kezdete estétől számításának szokása a zsidó időben általánossá vált (vö. 2Kor 11,25), de anélkül, hogy számításának régi módját teljesen kiszorította volna az → Úr napja. – 3. Felosztása. Az ősi időkben Izr.-ben csak hozzávetőleg utaltak a ~szakokra. A ~ felosztása nem alapult olyan elvont időegységen, amely lehetővé tette volna ugyanannyi részre (órákra) tagolását, hanem csak a meteorológiai konstellációban megfigyelhető különbségekhez igazodott. Így beszéltek reggelről, délről, estéről. A déli órákat déli hőségnek is nevezték (Ter 18,1; 1Sám 11,11; 2Sám 4,5), amelyre Palesztina hegyvidékén a 2. és 3. óra között a nappali szél, a déli szellő (Ter 3,8) következett. A nappali szél annak a szélnek felelt meg, amely éjszaka a tenger felől érkezett, aztán az éj elmúltával, a reggeli szürkület előtt érte el a központi fekvésű hegyvidéket és így jelezte a ~ot (Én 2,17; 4,6). Vö. Ter 15,12.17; 19,15; 24,11; Jón 6,15; 1Sám 30,17 stb. – Mivel a liturgikus cselekmények a ~nak bizonyos időpontjához kapcsolódtak, ezek is jelezheték a ~szakokat; ilyen pl. az esti áldozat ideje (1Kir 18,29; Dán 9,21; Ekd 9,4 kk.) a 3. és 4. óra között (vö. ApCsel 3,1). – Az éjszakát Babilóniában és az ókori Görögországban 3 → éjjeli őrésre tagolták (az őrésre nézve lásd 12,4). – Mezopotámiától eltérően, ahol már a sumérok idejében naplementétől naplementéig számolva 12, egyenként 30 perces órára osztották a ~ot (a percek 4-szer olyan hosszú ideig tartottak, mint a mieink!), Palesztinában csak a korai zsidó korszakból és az ÚSz idejéből van adat a ~ órákra osztására. De a 2Kir 20,9 kk. és Iz 38,8 alapján feltehető, hogy a ~ órákra osztását már a Kr. e. 8. sz. vége felé ismerték; → napóra. Dán 3,6.15; 4,30; 5,5: itt a saata szó, amely a kései arámban az óra megfelelőjeként élt, vsz. még nem 'óra' jelentésben szerepel, de lehetséges, hogy 4,16 (Vg.: una hora) 'óra' értelemben él vele, ha figyelmen kívül hagyjuk azt a tényt, hogy ebben az összefüggésben az 'egy óra pihenés' idegenül hat. Jn 11,9 szerint a ~ napkeltétől napkeltéig számítva (Mt 20,2–15) 12 egyenlő részre oszlott. Mivel a ~ok a különféle évszakokban nem egyforma hosszúak, az órák sem voltak egyformák. Megnevezték a 6. (20,3; ApCsel 2,15), a 7. (Jn 4,52), a 9. (Mt 20,5; 27,45 kk.; Mk 15,33 kk.), a 10. (Jn 1,39) és a 11. (Mt 10,6) órát. A gyakorlatban nem éltek olyan kifejezések, amelyek a 12 egységre osztott ~nak megfeleltek volna; viszont szokásba jött a ~ 4 egységre osztása; ezek az egységek az adott ~ kezdő órájáról kapták nevüket: reggel (6-tól 9 óráig), a harmadik óra (9-től 12 óráig), a hatodik óra (12-től 15 óráig) és a kilencedik óra (15-től 18 óráig); vö. Mk 15,1.25.33 kk. Ha ezt tekintetbe vesszük, akkor 15,25 és Jn 19,14 között a különbség nem olyan nagy, bár Mk még meglehetősen sematikusán adja meg az időpontokat. Nem lehetetlen, hogy Jn 19,14 a ~nak nem a zsidó, hanem az egyiptomi felosztásán alapszik (vö. 1,39; 4,6.52). Szt. Jeromos fölteszi, hogy Mk 15,25 íráshibát tartalmaz.

napcsoda: József imájára a nap a Gibeon melletti csata idején csaknem egy egész napig állva maradt, hogy Izr. fiai az amoritákat teljesen szétszórassák (József 10,12–14). Így mutatta meg Jahve, hogy népével van. A fejezet idézet az Igazak könyvéből (10,12b.13a), amelyet 2Sám 1,18 is idéz, és amely különféle verses darabok gyűjteménye lehetett; az összekötő, magyarázó részek kiegészítések (József 10,12a.13ab.14) attól, aki az idézetet beiktatta József-be (M. Noth szerint a gyűjtemény összeállítójától); 10,12a (2. fele) későbbi betoldás; maga az idézet a nap és a hold ígézése, és Gibeonon kívül még Ajalonra is kiterjed. Töredékes volta

miatt (az eleje hiányzik) nem lehet eredeti értelmét egyértelműen kielemezni. A szerző költői formában talán Jahve nagy hatalmát énekelte meg, aki Gibeon mellett közbelépésével győzelmet adott népének. A gyűjtemény összeállítója mindenesetre így fogta fel, és Józsué imája meghallgatásának és Jahve csodálatos segítségének bizonyosságát látta benne. Így Noth, de mások másképpen vélekednek. Az asztronómiai magyarázatok nem kielégítőek (vö. Sir 46,4).

napkeleti bölcsek: Jézus → gyermekségtörténetében azok a bölcsek, akik egy csillagot követve K-ről érkeztek Jeruzsálembe, hogy tudakozódjanak a zsidók újszülött királya felől. Azt a kérdést, hogy perzsa papok voltak-e v. babilóniai csillagászok (gör.–lat. kifejezéssel: → káldeusok; → mágusok), nyitva kell hagynunk. Hazájuk (Kelet) lehetett Arábia, Mezopotámia, Babilónia v. Perzsia. Abból kiindulva, hogy a magukkal hozott ajándékok mind Arábia termékei, feltehető, hogy oda valók voltak. A legrégebbi keresztény ábrázolások Mithrász tisztelőiként állítják őket elének, a későbbiek viszont mint királyokat, talán olyan szentírási részletek alapján, mint Zsolt 72,10; Iz 66,6. Arra, hogy hárman voltak (háromkirályok), csak ajándékaik (arany, tömjén, mirha) számából lehet következtetni. Nevüket (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) csak a 6. sz.-tól említik. Beda Venerabilis Európa, Ázsia és Afrika képviselőit látja bennük (Gáspár fekete bőrű a képeken). A 12. sz.-ban Milánóból Kölnbe vitték a ~ maradványaiként tisztelt relikviákat, és ma is ott tisztelik őket. → bölcsek csillaga, → betlehemi gyermekgyilkosság.

napóra: Hiszkija jelet kap arra, hogy meggyógyul (Iz 38,7 kk. és 2Kir 20,8–11). Nevezetesen: a nap vetette árnyék, amely egy bizonyos idő leforgása alatt az Acház-féle lépcsőkön 10 fokot lement, 10 fokot visszamegy; vagyis: a nap nemcsak megáll (Józs 10,12 kk.), hanem visszafelé is megy napi pályáján. Hogy Acház lépcsőfokain (1QIZ^a: az Acház emeleti helyiségébe vezető lépcsőfokokon) ~t kell értenünk, mint némelyek vélik, nem valószínű. L. Borchardt szerint az ókori ~k csak 10 órát mutattak, úgyhogy a 10 fok úgy értelmezhető, mint a nap 10 órája. Hogy egy ilyen ~t egyetlen lépcsőn nem lehet létrehozni, azt L. Borchardt rajza egyértelműen tanúsítja; ~t legfeljebb 2, egyenként 6–6 fokból álló lépcsőn lehet kialakítani, ahogy ezt a R. W. Sloley által publikált modell (mészköből, 38 cm hosszú) mutatja. Y. Yadin, aki erre épít, de 2, egyenként 10-10 fokos lépcsőt tételez fel, ill. vesz alapul, épp ezzel a módosítással teszi elgondolását valószínűtlenné. Acház lépcsői esetében palota térsége foroghat szóban, ahol a szomszédos épületek árnyéka a nap folyamán visszafelé fordult. – Néhány ókori ~t Palesztinában is találtak, így Gézerben egy elefántcsontból valót Merneptah (ur. Kr. e. 1224–1204) korából; ez a hossza (5,7 cm) után ítélve zseb~ lehetett. Más ~k a római-bizánci korból ismeretesek: mészköből, rajta kagylószerű bemélyedés, amelynek közepében még látszik a lyuk, ahol a bot állt. Többnyire a 12 órára osztás is fennmaradt, így Beersebában, Jeruzsálemben és Hirbet-el-Mirdben.

naposzlop, napbálvány (héb. hamman): kultikus tárgy, amelyet a Bibliában több helyen együtt találunk az → aserákkal, a magaslati helyekkel (→ magaslati kultusz) és különféle más kultikus tárgyakkal (Lev 26,30: illatáldozati oltár; 2Kron 14,4; 34,7; Iz 17,8; 27,9; Ez 6,4.6). 2Kron 34,4: egy Baal-oltár tartozéka. Szerepét, mibenlétét még nem sikerült egyértelműen megállapítani. Etimológiailag (haman – hamma) a. m. 'meleg', állítmányként, ill. 'melegség') egy kőoszlopnak magyarázható, amelyet a nap tiszteletére szenteltek. Napjainkban inkább → illatáldozati oltárra gondolnak az exegéták, v. bögreszerű füstölőre (R. de Vaux), amilyen a száműzetés utáni időben volt használatban. Egy palmirai illatáldozati oltárral csakugyan ~ néven találkozunk.

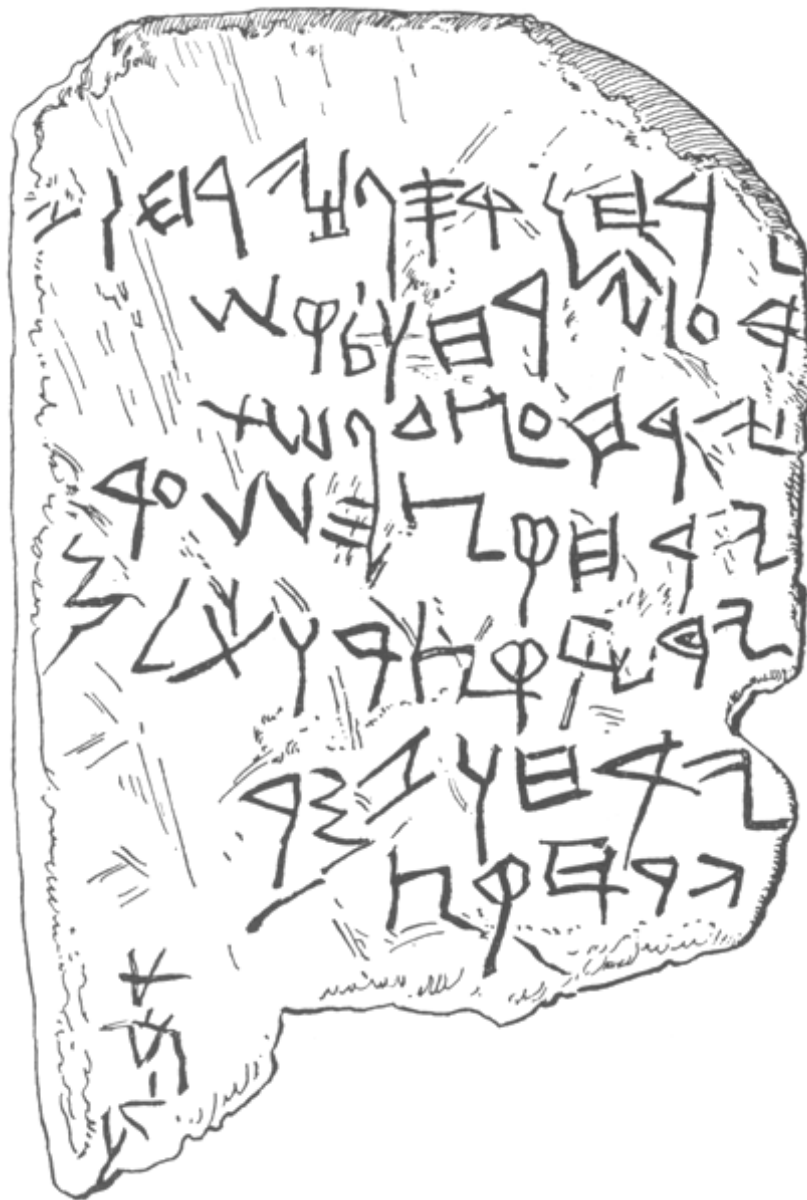
napszakok: a → nap felosztása.

napszámok: → béres.

napszúrás: erős napsütés, nagy hőség okozta kábulat, amely halálos kimenetelű is lehet. Jud 8,2 kk.: itt az aratással kapcsolatban szerepel; vö. 2Kir 4,18–20. Józs 4,8: lankadtá, kedvetlenné tesz. Iz 49,10: itt az a roppant erős nap, amely ellen Jahve a száműzetésből hazatérőknek oltalmat ígér, sarab (Mezopotámiában egy démonnak Sarrabu a neve). Zsolt 121,6 és Jel 7,16: vsz. szintén ~ra kell gondolnunk, ezt okozza az égető nap, amelytől Jahve megoltalmazza Izr.-t.

naptár: időszámítási rendszer; a művelődés bizonyos fokán az → év beosztása valamely elv alapján. Mivel Izr.-ben a hold keringése idejéhez igazodott a ~, az év 12 (hol 29, hol 30 napot számláló) hónapból és 1 (bizonyos időközönként beiktatott) szökőhónapból állt. Ezen a holdéven kívül a napév sem lehetett Izr.-ben ismeretlen (→ hónap). Hénoch 72–82 és a Jub kifejezetten követeli a 12 hónapból álló ~t, ill. azt, hogy minden hónap 30 napból álljon, minden 3. hónapban egy szökőnappal megtoldva. Ennek az lett volna az előnye, hogy az év mindig ugyanazon a hétköznapon kezdődött volna (minden valószínűség szerint szerdán), és hogy az ünnepek is nemcsak egyazon ~i napra, hanem mindig a hét ugyanazon napjára estek volna. De a valóságban ez a ~ – mivel csak 364 napból állt, nem 365 napból – idővel nem kis eltolódást okozott volna a természetes évszakokhoz képest. A kumráni közösség ennek ellenére is ehhez a ~hoz igazodott, és ezt talán az → utolsó vacsora időpontjának meghatározásakor is számításba lehet venni. Az év kezdetének v. a tavaszi, v. az őszi napéjegyenlőséget tekintették, így az újév mindig Niszán, ill. Tisri hónap első napjára esett. Tisri akkád megfelelője (a. m. 'kezdet') alapján, valamint abból az adott tényből, hogy a földművelők számára az ősz új szakaszt, új kezdetet jelentett, kézenfekvőnek látszik, hogy eredetileg az őszi napéjegyenlőségtől számították az új évet, legalábbis a földművelők; a tavaszi napéjegyenlőségtől vsz. a pásztorkodók kezdték el az új évet számítani. – A hónapokra nézve, amelyekre a hold-, ill. napév oszlott → hónap. – Lehetséges, hogy Kappadokiában használtak olyan ~t is, amely az évet hét 50 napos részre osztotta, amihez még csatlakozott 2-szer 7 v. 8 nap. Ez a ~ a húsvét és pünkösd közötti 50 nap és a palesztinai fellahok ~ában található néhány emléknap alapján feltehetően Palesztinában sem lehetett ismeretlen. – A hónap kezdetét tapasztalati úton állapították meg, ezért attól függött, hogy látták-e az újhold sarlóját. A hírközlési lehetőségek nem voltak mindig megfelelők, így a későbbi időben előfordult, hogy a Jeruzsálemtől távol eső vidékeken óvatosságból újra megülték az újhold napját. Vsz., hogy eredetileg az → újhold napjait mind ünnepnek tekintették, amelyen tilos volt bármiféle munkát végezni (vö. Ám 8,5, továbbá: 2Kir 4,23; Iz 1,13; Ez 46,3: az újhold napja és a szombat együtt szerepel), mégis a Lev 23,23 kk. és a Szám 29,1–6 csak a 7. hónapban kívánja meg újhold napján a teljes nyugalmat. Ez kapcsolatba hozható azzal, hogy ez az újhold napja sokáig az új év kezdetét is jelentette, és különleges jellegét még azután is megőrizte, hogy a hónapokat Niszántól kezdték számolni (→ évkezdet). Az újhold napjain a szokásos napi áldozatokon kívül Izr. fiai még külön áldozatokat is bemutatnak (28,11–15; vö. 1Krón 23,30; 2Krón 2,3; 8,13; 31,3; Ezd 3,5; Neh 10,34), és az ezüstkürtöket fújták meg (Szám 10,2.10). Ezeket a napokat ünnepi öröm (Oz 2,13), ünnepi lakoma (1Sám 20,5.24) és vallási összejövetel (Iz 1,13; 66,23; Ez 46,1.3) jellemezték. – Nem lehetetlen, hogy a hétnapos hét eredetét a holdszakok váltakozásában kell keresnünk: újhold napja után minden 7. nap (a szombat 'szombat' és a sibat 'hét' között nem lehetetlen az etimológiai összefüggés!) megfelelt a hold egy bizonyos alakjának, és ezért megszentelt jelleget ölthetett. Mivel egy holdciklus nem 28, hanem 29 és 1/2 napot tesz ki, minden hétnak hosszabbnak kellett lennie 7 napnál. Kimutatható, hogy Izr.-ben már nagyon korán szigorúan 7 napból álltak a hetek, így a szombat független volt az újhold napjától. Ennek következtében – azzal párhuzamosan, hogy a szombat jelentősége fokozódott – az újhold napjai vesztek fontosságukból. A 7. napon (→ szombat) kívül a hét többi napjának nem volt külön neve. Az újhold napjain és a szombatokon kívül még más → ünnepek is

szerepeltek az izr. ~ban, és számuk a tört. folyamán még jelentősen meg is nőtt. – Az időszámítás segédeszközeként csak korlátozott mértékben volt ismeretes a ~ Izr.-ben. A hónap napjainak számlálására olykor külön e célra szolgáló eszközt használtak (amint ezt az el Faréban és ed Auverben felszínre került leletek tanúsítják): egy 30 lyukkal ellátott táblát. Ezekbe a lyukakba beleszúrtak egy botocskát és ezt minden nap tovább vitték a következőbe (Kr. e. 10–7. sz.). Az ún. gézeri naptár egy 11×7 cm nagyságú mészkő táblácska, amelyen 7 sor régies írás látható, vsz. a Kr. e. 10. sz.-ból (W. F. Albright, S. Moscati); R. A. Macalister találta Gézerben (1908). 12 hónapot sorol fel, közülük 8-at párosával, és arra utal, hogy ezekben a mezőkön milyen munkákat kell elvégezni (vetés, aratás). Egy négyszögletű lyukacskából, amely alapján feltehető, hogy fel lehetett akasztani, arra következtettek, hogy ~ volt. Mivel az év hónapjait nem sorakoztatja fel pontos sorrendben, hanem csak azokat a palesztinai parasztság körében ismert paraszti teendőket veszi sorra, amelyeket az év folyamán el kellett végezni, nem tekinthető a szó szoros értelmében véve ~nak. Annak alapján, hogy a rajta található írás gyakorlatlan kézre vall, sok szakember iskolai gyakorló táblának véli, amelyen a tanuló a betűvetésen kívül az év folyamán esedékes mezőgazdasági munkák menetét is gyakorolta, ill. elsajátította.

134. Az ún. gézeri naptár

Nárcisszus: előkelő keresztény férfi Rómában. Pál ap. üdvözlét küldte neki és háza népének (Róm 16,11).

nárdusz: egy Indiában honos fűfélének nem szemita neve; gyökeréből és szára alsó részeiből olajat állítottak elő. Más anyagok hozzáadásával kenetet készítettek belőle (vö. Én 1,12; 4,13 kk.). A nardosz pisztikoszt (Mk 14,3; Jn 12,3) rendszerint valódi ~olajnak fordítják. Plinius szerint a drága ~olajat gyakran hamisították (Naturalis Historia 12,12).

Nátán (héb. Netanja 'Isten ajándéka' rövidített változata): gyakori személynév a Bibliában. Viselői közül a legfontosabb a próf., aki nagy szerepet játszott Dávid király életében (lásd az ígéretet: 2Sám 7,11–16 és Sir 47,1). Megfeddte a királyt Batsaba elcsábításáért és férjének, Uriásnak megöléséért: 2Sám 12,1–12; vö. Zsolt 51,2; közvetítette neki Jahve üzenetét: ne építsen neki templomot (2Sám 7,1–7) és keresztülvitte, hogy Salamon kövesse Dávidot a trónon (1Kir 1,10–40); vö. 2Krón 29,25. 1Krón 29,29: megírta Dávid tört.-ét; 2Krón 9,29: Salamon krónikása. Származásáról nem szólnak a szövegek; talán a Dávid előtti szentélyben szolgált Jeruzsálemben.

Natanael (héb. 'Isten ajándéka'): Jézus tanítványa, aki a galileai Kánából származott (Jn 21,2); Fülöp hívta Jézushoz (1,43–51). Az → apostolok listáján nem szerepel a neve; erre nem sikerült magyarázatot találni. Szt Ágoston nem ap.-t látott ~ben, hanem tanítványnak tartotta, a 2 emmauszi tanítvány (Lk 24,13–18) v. a Lk 10 említette 72 tanítvány egyikének. Szívesen azonosítják az ap.-ok listáján szereplő ap.-ok egyikével: egyszer Mátéval, máskor a buzgó Simonnal, de leggyakrabban Bertalannal. Ez a szírek körében a 9. sz.-ban felbukkant, majd idővel a latinok által is átvett nézet egyrészt azon alapszik, hogy a Bertalan név patronimikon (az apa nevéből származó vezetéknev) volt, és ezért az ap.-ok listája nem őrizte meg utónevét; másfelől arra épül, hogy az ap.-ok listáján Bertalan Fülöp mellett szerepel (vö. Jn 1,43–51). De R. Schnackenburg megjegyzi, hogy a jánosi beszámolóból nem következik feltétlenül, hogy ~ a tizenkettő közé tartozott, és feleslegesnek mondja azt a törekvést, hogy ~t a szinoptikus ev.-okból ismert személyek egyikével próbálják azonosítani.

Názáret (gör. a héb. Nasar 'virraszt' szóból): Bár a Biblia városnak nevezi, valójában csak egy kis falu volt Galileában, amely először az úsz-i események révén vált ismertté (Lk 2,4). Itt adta tudtul Gábor angyal Máriának Jézus születését (1,26–38), itt élte le Jézus életének rejtett szakaszát (2,39.51 kk.; Mt 2,23), és nyilvános működését is innen kiindulva kezdte meg (4,13; Mk 1,9), úgyhogy ~be való próf.-nak tartották (Mt 21,11; ApCsel 10,38). A város lakói Lukács leírásában kezdettől fogva ellenségesen viseltettek Jézus tanítása iránt (másképpen Mt 13,54–58; Mk 6,1–6), és a város magaslatáról le akarták Jézust taszítani (Lk 4,16–30); Lk-ban ez a jelenet előkép jellegű; előre jelzi, hogy a zsidók elvetik Jézust, a pogányok előtt viszont megnyílik az üdvösség útja, és nem enged meg sem időrendi, sem lelki következtetést; ezen túlmenően a 4,29 („arra a hegyre, amelyen városuk épült”) arra mutat, hogy a szerzőnek nem voltak helyi ismeretei; a bizánci kortól ezt a hegyet az El-Kafzéval azonosították, de ez a feltevés aligha megalapozott. A jelentéktelen helységről az első keresztényeket – megvetően – → názáretieknek nevezték. Az ÓSz nem említi ~et és a korai rabbinista írásokban sem szerepel; a Jn 1,46 tartalmazta kétkedő kérdés érthető. A Cezáreában folytatott ásatások során előkerült a papi családok egy listájának töredéke, amelyen lakóhelyük mellett az is szerepel, hogyan követték egymást a szolgálatban; eddig ez a legrégebb írott forrás, amely ~et említi; a Kr. u. 5. sz.-ból datálódik. Ma az arabok En-Nasirának, az izraeliek Nasaretnek nevezik. A ferencesek által 1955 k. az Angyali üdvözlét-bazilika környékén végzett régészeti feltárások arra mutatnak, hogy a II. vaskortól mindvégig lakott helység volt. A felszínre került leletek elsősorban a Jézus korabeli paraszti életmódot tárják elénk. A franciák 1965 k. végzett ásatásaik során találtak egy emberi csontvázat a középső pattintott kőkorból. – 1878: felszínre került egy gör. szövegű márványlap, az ún. názáreti felirat. Az 1930: először F. Cumont által

közzétett szöveg egy név szerint nem említett róm. császár ediktuma, amely tiltja a sírok mindenféle megsértését. Származási ideje és célja kérdésében megoszlanak a vélemények. S. Lössch arra a következtetésre jutott, hogy Caligula császár általános jellegű ediktuma (nem a személyes sírok védelmére adta ki a császár), és az olyan események szolgáltak hozzá indítékul, mint amilyenekre Mt 28,12–15 alapján következtethetünk (a katonákat kioktatták: mondják azt, hogy a tanítványok lopták el Jézus testét!). A feliratnak ezt a „keresztény” értelmezését – kellő okkal – ismételten vitatták; valójában nem is igazolható.

135. Názáret

136. A názáreti felirat: Rendelet, mely halálbüntetéssel fenyeget mindenkit, aki sírt felnyit és holttestet elvisz. Vsz. összefüggésben van Jézus Krisztus feltámadásával. (Vö. Mt 22,11–15.) 61 cm magas márványtömb. Názáret: Kr. u. 50 körül. Louvre

názáreti: Jézus az ev.-okban és az ApCsel-ben úgy szerepel, mint nazarenosz (Mk, Lk), ill. nazoraiosz (Mt, Lk, Jn, ApCsel), azaz ~. Az ApCsel 24,5: Pált azzal vádolják, hogy a „a názáretiek felekezetének is ő áll az élén”. A krisztianosz cím felbukkanásával, ill. elterjedésével (→ keresztény), a ~ elnevezés eltűnt a hellén hagyományból. A ~ mindkét idézett változatában Názáretből származóra utalt, ahogy a galileai is Galileából valóra

vonatkozott (Mt 26,69; ApCsel 2,7). Mivel a nazoraiosz változatban nehézséget okoz az o betű, ill. hang, amely nem látszik összeegyeztethetőnek a Názáretben szereplő a-val, némelyek megkísérelték, hogy különválasszák a címet a Názáret helységnévtől és másként értelmezzék. Am ahogy a LXX átírta gör.-re a héb. szavakat, abból kellően bizonyítható, hogy a ~ cím levezethető a Názáret helységnévből. Mások a → nazír szóval hozzák kapcsolatba. A Mt 2,23 („Így beteljesedett a próféták jövendölése: Názáretinek fogják hívni”) kérdésében lásd a Mt-kommentárokat.

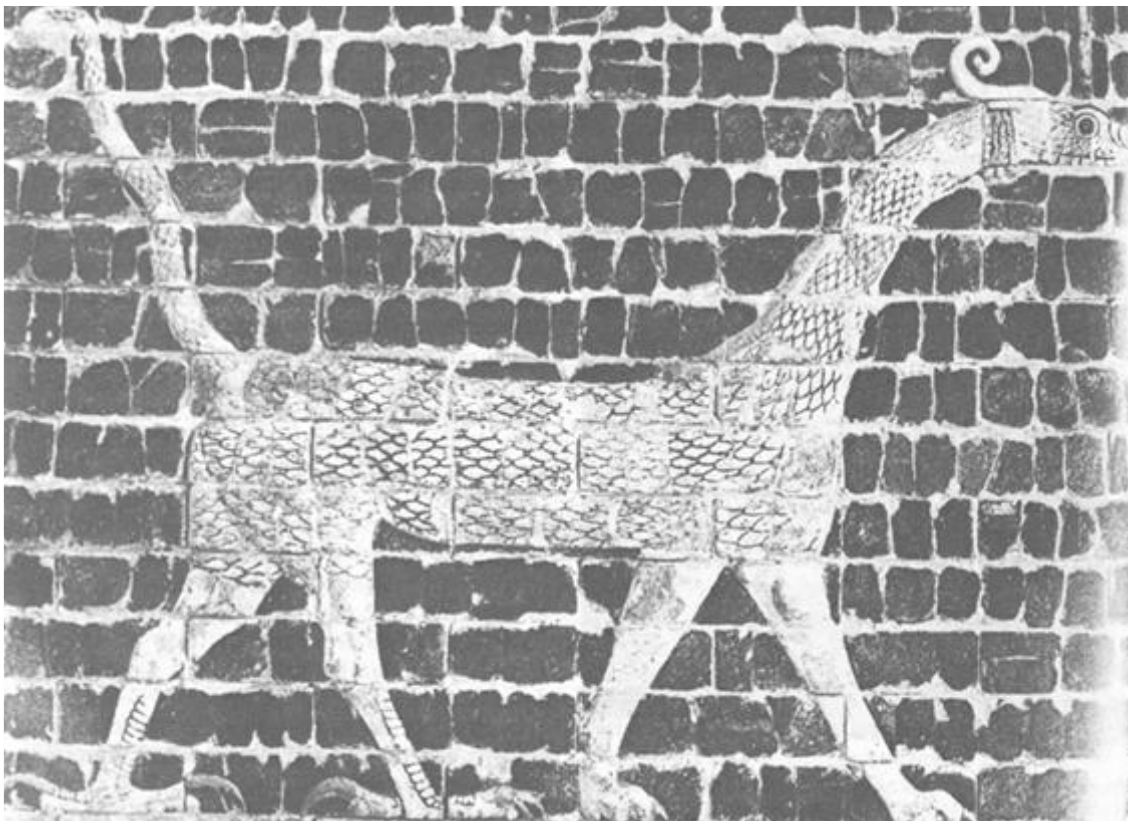
nazír (héb. ’elkülönített, fölszentelt’): Istennek szentelt ember. Eredetileg föltehetően olyan valaki, akit mint a prof.-kat (vö. Ám 2,11) Isten kiválasztott, hogy különleges módon is hozzá tartozzon, és ezért bizonyos dolgokat meg kellett tartania (Bír 13,14; Ám 2,11 kk.: nem ihatott bort; a Bír szerint a jövendő ~ anyjára is vonatkozott ez a tilalom terhessége ideje alatt; 13,5; 1Sám 1,11: nem volt szabad a haját levágni). Sámson ~t (Bír 13,5.7.14) roppant testi erő jellemezte (16,17.19.28 kk.), és a Lélektől indítva népe szabadítójaként lépett föl (vö. 15,3). Hogy József (Ter 49,26 és MTörv 33,16) a szó szűkebb értelmében ~nak nevezhető-e, az kétséges. Később a nazireátus törv.-ekkel szabályozott (Szám 6,1–21) intézményes formát öltött; a ~ fogadalmat tett, amely rendszerint csak egy időre kötelezte (vö. 1Mak 3,49; ApCsel 18,18; 21,23 és talán Siral 4,7); a Misna 30 napban határozta meg a szokásos fogadalmi időt. A Szám 6,3 kk. szerint a ~nak a szülő élvezetétől is tartózkodnia kellett; ezenkívül vigyáznia kellett, nehogy halottat érintve tisztátalanná váljon; ha véletlenül mégis halotthoz ért, akkor fogadalmát meg kellett újítania (6,9–12). Amikor a fogadalmi idő lejárt, különféle áldozatokat kellett bemutatnia és levágott haját el kellett égetnie; az áldozatok költségeit más is átvállalhatta (ApCsel 21,23–26). A ~ bárhol letehetette a fogadalmat (18,18), de az áldozat miatt csak Jeruzsálemben a Templomban kaphatott felmentést. Nők is tehetek ~ fogadalmat (Szám 6,2; ZsidHáb 2,313). Az ÚSz-ben Keresztelő János mutatja a karizmatikus kiválasztottság vonásait.

Neápolisz (gör. ’Újváros’): → Filippi kikötővárosa K-Makedóniában. Pál ap. 2. missz. útján Trója felől útba ejtette (ApCsel 16,11); ma Kavála.

Nebo: – **1.** az a hegy, amelyen Mózes azután, hogy tetejéről megláthatta Kánaánt, meghalt. A MTörv 32,49 a moábiták földjére helyezi; a 34,1 a Jerikóval szemben lévő Piszga-hegység egyik csúcsával azonosítja. A Piszga-hegységet, amelyen Bileám a törzsek szerint táborozó Izr. láttán áldást mondott és jövendölt (Szám 23,14), ma a 808 m magas En-Nebában keresik, a ~t viszont a kb. 100 m-rel alacsonyabb Rasz-Szijághában. A hegy vsz. a babilóniai Nebo (→ Nabu) istenség tiszteletére szolgáló szentélynek köszönheti nevét. 2Mak 2,4–6: Jeremiás prof. a ~n rejtette el egy barlangban a szt. sátor, a szövetség ládáját és az illatáldozat oltárát, olyan gondosan, hogy senki nem találta meg. – **2.** város a ~ hegy D-i lejtőjén. A Szám 32,3.38; 1Krón 5,8 szerint Ruben örökrésze lett. A Szám 33,47 Izr. fiai → pusztai vándorlásának egyik állomásaként említi. A moábiták királya, → Mesa elfoglalta Izr. fiaitól, leromboltatta, Jahve eszközeit (?) pedig elrabolta. Később is a moábiták kezén maradt (Iz 15,2; Jer 48,1.22). Ma Hirbet-el-Muhájjet. – **3.** Nebó: → Nabu.

Nebukadnezár, Nabukodonozor (babilóniai nyelven ’Nabu oltalmazza az örököszt’): 2 babilóniai király neve. – **1.** I. ~ (ur. Kr. e. kb. 1123–1101) az iszini 2. dinasztia 4. és egyszersmind legjelentősebb királya, aki képes volt Asszur királyával, Asszur-res-isivel szemben helytállni. – **2.** II. ~ (ur. Kr. e. 605–562) Nabopolasszár fia volt. Számos felirat tudósít kultikus és profán célú építkezéseiről; ezeket Babelben és másutt a régészeti feltárások is igazolták. Hadjáratairól a biblia, Josephus Flavius és főleg az ún. Wiseman-krónika számol be. Már mint trónörökös hadat indított Egyiptom ellen az Eufrátesz felső folyásánál, és → Karkemisnél érzékeny veszteségeket okozott az egyiptomiaknak (Kr. e. 605). Apja halála miatt nem vehette üldözőbe az egyiptomi csapatokat, de Kr. e. 601: újra megtámadta

Egyiptomot, Amaszisz fáraót. Kr. e. 597: egy újabb szíriai hadjárat során elfoglalta Jeruzsálemet, Jójachin királyt, ennek anyját, a vezető embereket, a tisztségviselőket stb. Babilonba hurcolta (köztük Ezekiel és Dánielt is; vö. 2Kir 24,8–17; vö. 2Krn 36,5kk.; Dán 1,1 kk.). 11 évvel később → Cidkija uralma idején ~ újra körülzárta Jeruzsálemet; 2 évi ostrom után elfoglalta és nagyjából le is rombolta a várost; a lakosság jelentős része arra kényszerült, hogy kivándoroljon Babilonba v. Egyiptomba. Rövid ostrom után Tírusz is ~ kezére került (vö. Ez 26,1–28,19). A Dán felölelte legendák: látomás a nagy szoborról (Dán 2); aranszobor felállítása Dura mezején (3); ~ álma és ennek beteljesedése, ill. ~ könnyelműsége és megváltozása (4) vsz. a → Nabú-naid köré fonódott néphagyományból kerültek át és tapadtak hozzá ~ alakjához. – 3. Jud 1,5 is említ egy ~ nevű (asszír) királyt, aki Ninivében székelt, legyőzte egy bizonyos Arfaxád királyt, és elküldte Holoferneszt, hogy igázza le Libanon, Palesztina stb. lakóit. Az asszír királyok listáján azonban nem szerepel ~ nevű király. A kv. szerzője szabadon megírt tört.-i művében vsz. összekeverte az ókori K tört.-ének különféle elemeit.

137. Részlet a Nebukadnezár idején készült Istár-kapuról: sárkány. Mázas dombormű. Berlin, Vorderasiatisches Museum

Nechó: egyiptomi fáraó (ur. Kr. e. 609–594), I. Pszammetiknak, a 26. egyiptomi dinasztia alapítójának fia. Egyfelől a gör. bevándorlást szorgalmazta, másfelől viszont a régi Egyiptom helyreállítására törekedett. Ennek jegyében meg akarta hódítani Palesztinát/Szíriát, amely Ninive pusztulása után bizonyos értelemben senki földje lett (ZsidHáb 10,5.1). Kr. e. 609 nyarán benyomult Palesztinába, Megiddónál legyőzte Júda királyát, Joziját (2Kir 23,29; 2Krn 35,20 kk.), É-ra fordult és meghódította Szíriát egészen az Eufráteszig. Három hónappal a megiddói csata után visszatért, Riblában elfogta Jozija utódát, Joacházt és adót kényszerített Júdára (2Kir 23,33–35). Gör. zsoldosai tiszteletére fegyverzetét Apollónak ajánlotta fel Milétozban. Kr. e. 605: Nabopolasszár, aki igényt tartott az asszír örökség Ny-i felére, elküldte fiát, Nebukadnezárt, hogy támadja meg ~t. ~ a túlerővel szemben arra kényszerült, hogy meneküljön és lemondjon ázsiai hódításairól (24,7; vö. Dán 1,1; Jer 35,11).

Ekkor Egyiptom D-i szomszédai ellen fordult, de mielőtt terveit megvalósíthatta volna, meghalt.

Neftali: → Naftali.

Negeb (héb. mindig névelővel 'a sivatag, a pusztaság'): vízben szegény terület Palesztina sűrűn lakott részétől D-re. Csak helyenként művelhető, de a romokat rejtő számos halom és a tört. előtti időből való helyek arra mutatnak, hogy mielőtt Izr. fiai elfoglalták, sűrűbben lakott terület lehetett. Abban az időben Egyiptom uralma alá tartozhatott; ezt tanúsítja az is, hogy az egyiptomi szövegek is említik. N. Glueck módszeres vizsgálatai során kimutatta, hogy a kőrézkorban (kalkolitikum) sűrűbben, a korai bronzkorban gyéribben, a középső bronzkor I. szakaszában (kb. Kr. e. 2100–1800) ismét sűrűbben lakott terület volt; a II. vaskorban (bár nem annyira), valamint az I. vaskorban szintén. Az ÓSz megkülönbözteti az ott élő törzsek alapján a kereták ~jét (a DNY-i rész), Júda ~jét (a D-i–DNY-i rész), Káleb ~jét (Hebrontól D-re), a keniták ~jét (Júda pusztájától D-re) és Jerachmeel ~jét (Beersebától D-re). Emiatt a megosztottság miatt az amalekita és az edomita portyázók kedvelt területe volt, akik főleg a fontos karávanutakat támadták meg. Dávid is portyázott itt embereivel. A babilóniai fogság idejétől főleg edomiták lakták. A → nabateusok, a róm.-ak és a bizánciak meg tudták művelni, termékenyvé tudták tenni, de később újra elsivatagosodott. Néhány oázis kivételével csak a beduinok maradtak meg területén. Legészakibb települése, → Beerseba azonban mindvégig fontos útkereszteződés volt.

negyedes fejedelem, tetrarcha (gör.): eredetileg egy bizonyos terület negyedrészeinek kormányzója. Címként Makedóniai Fülöp vezette be Tesszáliába; 'négy személyes uralom' értelemben Galáciából adatolható. A róm. birodalomban Kisázsia és Szíria – Rómától függő – kormányzóinak volt a címe, akiknek a területe túl kicsi volt ahhoz, hogy királyságnak lehessen minősíteni. Az ÚSz-ben Heródes Antipász (Mt 14,1; Lk 3,19; ApCsel 13,1), Fülöp (Lk 3,1) és Lizániás (3,1) szerepel ~ként.

negyven: → szám.

Nehemiás (héb. 'Jahve megvigasztal'): személynév az ÓSz-ben a fogság utáni időből. Viselői közül a legfontosabb Hakalja fia, Szuzában a perzsa király pohárnoka, a fogságból hazatértek közösségének egyik legtehetősebb újjászervezője volt. Kr. e. 445: I. Artaxerxész uralma 20. évének Niszán hónapjában a perzsa udvar felhatalmazottjaként elindult Jeruzsálembé, hogy falait újra felépítse. A → szamaritánusok → Szanaballat alatt tanúsított érthető ellenállása és más ellenséges népek (ammoniták, edomiták) szembeszegülése ellenére nagyon gyorsan (Neh 6,15: 52 nap alatt) sikerült neki → Jeruzsálem falait újra felépíteni (2–4). Mint perzsa helytartó kitűnt önzetlenségével (5,14–19) és körültekintő voltával (7,1–3); védte az elszegényedettek érdekeit a gazdagok kapzsiságával szemben (5,1–13), és gondolt a még gyéren lakott városok benépesítésére is (7,4 kk.; 11,1 kk.). I. Artaxerxész 32. évében visszatért a perzsa udvarba, de előbb még intézkedett a szombat megszenteltetésének felszámolása, az adózás újjászervezése és (?) az idegen népektől való elkülönülés (13,15–31) érdekében; → Ezdrás, → Ezdrás könyve. Élete további folyásáról nem tudunk. A kései zsidó hagyományban Jeruzsálem újjáépítőjeként (Sir 49,13) és szt. kv.-ek összegyűjtőjeként (2Mak 2,13) tisztelték. Tört.-i feljegyzéseire nézve → Krónikás.

Nehemiás könyve, Neh: a → Krónikák könyveivel és Ezdrás könyvével szoros egységet alkotó, protokanonikus szentírási könyv. Ezdrás könyvével annyira szorosan összetartozónak tekintették, hogy sokáig Ezd B volt a neve. Szerzője a → Krónikás. További tárgyalását → Ezdrás könyve.

nemzetség: néhány → család v. nagycsalád szövetsége (pl. Szám 1,2; Bír 9,1). Több ~ → törzset alkot (pl. Szám 3,15). A ~ és a törzs között közbülső kategóriaként némelyek még a

klánnal is számolnak; mások a ~et és klánt azonosnak tekintik.

nemzetségtábla, genealógia: 1. Az eredet és származás iránti érdeklődés nemcsak a szemitákra volt jellemző, hanem csaknem minden nép körében megfigyelhető. Mégis, Izr. fiai az eredet kérdésének különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak. A nép törzsekre tagolódtott, ebből következően az egyed jogai és kötelességei attól a családtól, nemzetségtől és törzstől függttek, amelyhez tartozott. Ez még a királyság idejében is így volt, pedig ekkor Izr. társadalmi tagolódása szempontjából nagy változásokat élt át. Aki a fogság után nem tudta ~ját igazolni, azt nem ismerték el a nép tagjául, s főleg templomi szolgálatra v. papságra nem számíthatott (Ezd 2,59.62; Neh 7,64). A hivatalos → népszámlálásokon (Szám 1; 26; 1Krn 5,17 kk.; 7,2 kk.; 21,1–6; 26,31; 2Krn 26,11) kívül gyakran találkozunk az ÓSz-ben egyéni számbavétellel is: 1Krn 5,7; 7,5.7.9.40; Jer 22,30; Ez 13,9 (vö. az → élet könyve: Zsolt 69,29; Iz 4,3; Dán 12,1 és Jahve könyve: Kiv 32,32; Zsolt 139,16). A bibliai (pl. Ezd 2,1–62; 7,1–5; 8,1–14; Neh 7,64), de főleg a profán zsidó forrásokból kikövetkeztethető, hogy a fogság után is szokásban voltak mind a nyilvános, mind a magán ~k. Josephus Flavius egészen a Kr. e. 3. sz.-ig vissza tudta vezetni a ~ját. A leviták különösen őrizték ~jukat; a ~k ellenőrzése a főtanács hatáskörébe tartozott. – 2. A jól vezetett és gondosan őrzött ~k értékes források voltak a → történetírásnak. Az egyik szerző arról tudósít, hogy Izr. fiait mind fölvtették a ~kba; a ~kat viszont beiktatták Izr. királyainak kv.-ébe (1Krn 9,1). A tört.-írók a fennmaradt ~kat alaposan kiaknálták a Ter, Szám, Rut, Ezd, Neh, 1Krn írásakor. A ~k alkották a keretet Ábrahám, Izsák és Jákob tört.-éhez. Ha olyan személyekről volt szó, akik Izr. tört.-e szempontjából fontosak voltak, akkor a keretet kitöltötték az életéből vett különféle epizódokkal; a leszármazottakra később nem tért vissza a szerző, rendszerint beírta nevük említésével (Ter 22,20; 25,1–5; 25,12–17; 36,1–43). Így járt el az 5 (→ Szet) és 11,10–26 (→ Szem) esetében is a szerző, ahol a 2 mesterséges és sematikus lista úgy látszik azért került bele a szövegbe, mert a szerző át akarta hidalni a nagy távolságot, amely az emberiség ősatyja és Izr. ősatyja, Ábrahám között mutatkozott. Ugyanígy áthidalta a Krónikás is (1Krn 1–9) a nagy távolságot az első ember és Dávid között, akivel az ő voltaképpeni tudósítása kezdődik, ~k felhasználásával. Más ~k egyszerűen arra szolgáltak, hogy egy-egy tört.-i személy származását bemutassák (pl. Rut 4,18–22; Ezd 7,1–5). – 3. A Bibliában a ~k nemegyszer átdolgozott változatban állnak előttünk; a tört.-írók válogattak, rövidítettek rajtuk, kiegészítették őket stb. Így kialakultak bizonyos sajátosságok, amelyek szembeötlenek: a) A ~k többnyire lemenők, ritkábban felmenők (1Krn 6,33–43; Ezd 7,1–5). – b) Több lista nagyon sematikus; a fölvtett nevek száma jelképes és az emlékezetbe vésődést szolgálja (mnemotechnikus). Így a Ter szerzője Ádámtól Noéig 10 ősatyát szerepeltet, Szentől Ábrahámgig szintén; Júdának és Benjaminnak 7×10 leszármazottja van (1Krn 2,3–35; 8,1–28); vö. → népek táblája. – c) A leszármazásra a jalad ige, ill. ennek kauzativuma ('nemz') v. a ben 'fia' főnév utal, de előfordul, hogy a nevek összekötő szöveg nélkül egyszerűen fel vannak sorakoztatva (1,1–4.24–27); ezek a listák a Ter 5 és 11,10–26 kivonatai. Az említett igék utalhatnak közvetlen és közvetett leszármazásra is. – d) Némely lista személyneveken kívül nemzetségek, törzsek és népek nevét is tartalmazza; a szerző így az ősatya összes utódát összefoglalta; gyakran előforduló földrajzi neveknek etnológiai jelentésük van: a szerző a lakosságot azonosította az általa lakott területekkel. – e) Az a körülmény, hogy a Krónikás Júdának és Benjaminnak 2 ~ját iktatta be művébe (1Krn 4,1–23; 2,3–3,24 és 7,6–12; 8,1–40), nem jelent okvetlenül pontatlanságot; társadalmi változások tükröződnek bennük, amelyekről azonban közelebbit nem tudunk. A Mt 1,1–16 és Lk 3,23–38 tartalmazta ~kra nézve → Jézus családfája. – 4. Azok a ~k, amelyek Pál ap. (1Tim 1,4; Tit 3,9) szerint kerülendők, nem zsidó genealógiák, hanem zsidó spekulációk v. gnosztikus emanációs sorok.

Neovulgáta (lat. 'Új Vulgáta'): a katolikus egyház hivatalos lat. szentíráskiadása. A római Szt Jeromos bencés apátság 1907 óta dolgozott a → Vulgáta szövegkritikáján. A II. Vatikáni

zsinat külön hangsúlyozta, hogy e szövegvíziót „minél előbb be kell fejezni”. 1965. XI. 29: VI. Pál pápa e célból külön bizottságot állított fel. A szövegvízió során „szó szerint követték a régi Vulgáta szövegét ott, ahol azzal megegyeznek a kritikai kiadások. Megfontoltan igazítottak a szövegen ott, ahol a kritikai szövegek tőle eltérnek. Elsősorban a keresztény latinítást érvényesítették úgy, hogy a hagyománytiszteletet összhangba hozták a kritikával.” A munka eredményét 1969–77: szentírási kv.-enként publikálták. Egy kötetben mint „editio tipica”-t 1979. IV. 25-én II. János Pál pápa tette közzé, hangsúlyozva, hogy elsősorban liturgikus és lelkipásztori célt szolgáló nemzeti fordítások alapjául szolgál.

nép: A héb. gojim és amm közötti különbségre, amely az ÚSz-ben is tükröződik (gör. ethné és laosz) → pogányok. Ezenkívül ismeri még az ÓSz 'az ország népe' (am haarec) kifejezést, amely nemcsak Izr. fiaira, hanem a nem közjük tartozókra is vonatkozott. – 1. Nem Izr. fiai közül valókra vonatkoztatva 'az ország népe' a letelepedett lakosságra utal Izr. fiaival szemben, akik még nomád v. félnomád életmódot folytattak (Ter 23,12: az ország lakói a hettiták Hebronban; 42.6: az egyiptomiak; Szám 14,9: a kánaániták). – 2. Izr.-re vonatkoztatva 'az ország népe' kifejezés használatában R. de Vaux szerint meg kell különböztetnünk 3 szakaszt. A száműzetés előtt a politikai és vallási vezetőkkel (királyok, tisztségviselők, papok, próf.-k) szemben az egyszerű lakosokra vonatkozott (vö. 2Kir 16,15; Jer 1,18; 34,19; 37,2; 44,21; Ez 7,27; 22,24–29; 45,22). Még a fogság után is találkozunk ezzel a szóhasználattal (Dán 9,6; Zak 7,5). Ezdrás és Nehemiás 'az ország népe' v. 'a föld népei' kifejezésen (pl. Ezd 3,3) Palesztina nem zsidó lakosait értette, akik nem ismerték v. nem tartották a Törv.-t. → Isten népe, → kiválasztás.

népek táblája: a Ter 10 tartalmazta lista, amely Közel-Kelet 70 (v. ha a 10,11 említette Asszurt népeknek tekintjük, akkor 71; a LXX szerint pedig 73) népét, törzsét és városát és a szomszédos országokat Noé 3 fiától (Szem, Kám és Jáfet) eredezteti. – 1. A ~nak papi magva, amely egy megfelelő formulával kezdődik (10,1a) és végződik (10,32) – 3 csoportra osztja a népeket: Jáfet (10,2–5), Kám (10,6 kk., 20) és Szem (10,21 kk., 31) fiaira. Az e 3 ősatya utódai közt számba vett nevek közül sok nemcsak a Bibliában szerepel, hanem más forrásokból is kimutatható. A beosztás nem néprajzi (olyan egészen más eredetű népek, mint Elám és Asszúr, Jáván és Gomer, Egyiptom és Kánaán, ugyanazon ősatya leszármazottaiként szerepelnek a listán), hanem földrajzi szempontokat követ, de a politikai és tört.-i helyzet is szerepet játszik benne. – a) Amennyire Jáfet fiai azonosíthatók, azon területet népesítették be, amelyet Kánaántól É-ra és Ny-ra a legtávolabbra esőnek gondoltak. A → médek Irán fennsíkján éltek; Gomer (= a kimmerek) és Askenász (a → szkiták) a délorosz sztyeppékről húzódtak le a Kaukázuson át Kisázsiába (Kr. e. 8. sz.); Tubal (= a tibarénusok), Mesek (= a mosik) és Togorma a Fekete-tenger mellékére szorult őslakos kisázsiai törzsek voltak; Jáván (az iónok) először is azokat a gör. törzseket foglalta magában, amelyek Kisázsia Ny-i partvidékén telepedtek le (Kr. e. 11. sz.), továbbá a gör. félsziget és szárazföld lakóit; Tirasz (talán a későbbi tirsének v. tირრének) az ún. tengeri népekkel (→ filiszteusok) szerepel együtt a Kr. e. 13. sz.-i forrásokban; Elisa → Ciprus, ahol a kittimek Kition városról kapták a nevüket, → Tarsis pedig egy messze Ny-on fekvő ország volt (Ibéria v. Szardínia). – b) Kám fiai az akkori világ D-i részén élő népek, ill. országok voltak: Kus (→ Etiópia), → Egyiptom, → Put és a D-i arab törzsek (→ szabeusok). Hogy a néprajzilag is Szemhez tartozó Kánaánt Kám fiai közt találjuk (vö. 9,19.22), az vsz. abban leli magyarázatát, hogy a palesztinai és föníciai partvidék lakói kapcsolatban álltak Egyiptommal (pl. Iz 23,3.5), v. még inkább, hogy még élt az emlékezetben: e területek hajdan Egyiptom uralma alá tartoztak. – c) A 2 említett csoport közé iktatta be a Papi irat (P) Szem fiait. Szembeötlő, hogy Elám és Asszúr mellett Babilónia nem szerepel. Emiatt sok exegéta arra gondol, hogy Arpachsád szolgál a babilóniai birodalomra utalásul. Ezt a feltevést támogatja a ksd elem, amely a → káldeusokat jelöli, akik a Kr. e. 9. sz.-ban Mezopotámia D-i részén különféle birodalmakat alapítottak; ugyanígy az a

tény is, hogy Arpachsád őse volt (Ter 11,10–26) Ábrahámnak, aki a P szerint a káldeai Urból vonult ki (11,31). Rendhagyó a listában → Lud (= a lídek); e törzset ui. Jáfet fiai közt kellene szerepeltetnie. Hogy mégis itt találjuk, arra talán az szolgál magyarázatul, hogy a lídek birodalma és Mezopotámia kapcsolatban állt egymással (Gügész/Asszurbanipál, Krózus/Cirusz). Arámot, ezt az ismeretlen törzset a Szír–arab-sivataghoz kötik a szakemberek. – d) E harmonikusan kialakított séma 2 tagjának leírásába beépültek különféle kiegészítő részek. A Kámhoz kapcsolódó kiegészítések új adatokkal gazdagítják a Kusról (10,8–12; → Nimród), az Egyiptomról (10,13 kk.) és a Kánaánról (10,16.19) szóló részt. A Szemről szóló rész Arpachsád családfájának néhány tagjával egészül ki (10,24–28), nevezetesen Éber 2 fiáig (Peleg és Joktán), ill. Joktán fiaig lemenően, akik közül legalábbis az ismertek (pl. Hacarmavet) D-Arábiához kapcsolódnak. Peleg fiai, akikhez Ábrahám is tartozott, szándékosan kimaradtak a listából, mert egy későbbi összefüggésbe akarta őket a szerző beiktatni (11,10–26). – 2. Keletkezési ideje. Kétségtelen, hogy a ~ nem egyetlen hagyományon alapszik, amely a népek földön való elterjedését egy korai szakaszában rögzíti. Inkább úgy látszik, mintha a szerző a saját korából indult volna ki, hogy néhány kihalt nép emlékét felhasználva felvázoljon egy olyan néprajzi képet, amely beilleszthető arra a helyre, ahol a ~t be akarta iktatni az → őstörténetbe. – Ezért nemcsak Izr.-t, hanem Moábot, Ammont és Edomot is említetlenül kellett hagynia, hiszen a Ter-ben e népek eredetéről be kellett számolnia. Ugyanakkor a többi népet egy korábbi szakaszban iktatta be, jöllehet csak később léptek be a tört.-be (vö. különösen Joktán fiait, Sebát és Dedánt; 10,27; 25,3). Ez az eljárás lehetővé teszi a ~ keletkezése idejének megállapítását. Az a tény, hogy Jáfet fiai közt Het már nem szerepel, bizonyítéka annak, hogy a szerző a hettita birodalomról (Kisázsia), amely Kr. e. 1200 k. omlott össze, már semmit sem tudott. Kr. e. 1200 utáni keletkezésre következtethetünk Jáván és Tirasz (10,2), valamint a filiszteusok (10,14) szerepeltetéséből is. Mivel a médek, a kimmerek és a szkíták először csak a Kr. e. 8–7. sz.-ban jelentek meg, a ~ nem keletkezhetett a Kr. e. 7. sz. előtt. Erre v. még későbbi időre (Kr. e. 7. sz.) utal a lídek (Lud) Szem fiai közé sorolása (10,22) is. Az a széles látókör, amellyel a szerző Izr. ősatyjait egy szintre helyezi más népek elődeivel, szintén a fogság idejére enged következtetni, amikor Izr. fiai őseik földjétől távol a maguk vallási hagyományait már egyetemes és általános érvényű szempontok szem előtt tartásával kezdték látni. – 3. Irodalomkritikai szempontok. Általános vélemény, hogy a ~ irodalmi szempontból nem egységes. Seba, Havila és Lud (10,7.13) bekerült Kám (10,28 kk.), ill. Szem (10,22) fiai közé. Az x fia v. fiai formula hol bevezetőül szolgál (10,2.6.22), hol befejezésül (10,20.31); ugyanakkor: a 10,8.13.15.24.26 – a héb.-ben – az x nemzette formulával él. Az elbeszélő, anekdotikus jellegű 10,8–12 határozottan elkülönül a száraz felsorolásoktól; ezenkívül itt a nagy mezopotámiai birodalmak eredetét is magyarázni kívánja, jöllehet a ~ egyébként azt szeretné bemutatni, hogy minden nép egy őstől (Noé) származik. A 10,19 határt jelöl; ezt nem tekintve is: a 10,6.16-tól eltérően nem Kánaánt említ, hanem kánaánitákat, és kisebb területet tulajdonít nekik, mint a 10,16, ahol Szidon is az övék, amely vsz. egész Föníciát jelenti (vö. MTörv 3,9; Józs 13,4.6; Bír 3,3 stb.), sőt Szíria É-i részén a hettita államok is Kánaánhoz tartoznak. Mindezek alapján a Ter 10,1–7; 20,22 kk.; 31 kk. tekinthető a voltaképpen ~nak; ezt a bevezető formulát (ezek x fiai; vö. 2,4a; 5,1 stb.) és a szimmetrikus felépítést szem előtt tartva a papi szerzőnek (P) lehet tulajdonítani. Az e keretbe beillesztett többi rész nem nyújt elegendő támpontot párhuzamok megállapításához, és különböző szerzőktől való: a 10,8.12.25 stílusa a Jahvistának (J) felel meg; a 10,16 kk. felölelte felsorolás az Izr. fiai előtti népek listáira emlékeztet (Kiv 3,8.17; 13,5; 23,23, ahogy a MTörv felhasználja őket; vö. 7,1; 20,17; Józs 3,10; 9,1; 11,3; 24,11); a Ter 10,24 kk. a 11,12.14.16 hatását mutatja. – 4. Jelentősége. Ha a ~ nem is említi meg az összes akkor ismert népet – ahogy a 10,5 és 10,32 tanúsítja –, a föld minden népét egy őstre, Noéra akarja visszavezetni (vö. ApCsel 17,26), aki ezt a termékenységet Isten áldásának köszönhette (Ter 9,1). Ezzel minden nép az üdvösséget készítő Isten színe elé került,

ugyanakkor Izr. a népek e színes forgatagában is megőrizte külön helyét. Így a ~ tanúsítja Izr.-nek kiválasztottságában és abban való hitét, hogy az üdvösség tört.-ében küldetése van a népekhez.

népszámlálás, összeírás, számbavétel: 1. Az ÓSz-ben több helyen is találkozunk ~sal; szerepük, jelentőségük nem mindenütt ugyanaz. 2Sám 24 szerint a Dávid elrendelte ~ annak bizonyosága, hogy Dávid nem állta ki a próbát (vö. 1Krón 21,1–5). Joáb, aki itt a nép lelkiismeretét képviseli, úgy ítéli meg Dávid tettét mint vétket, amely romlást hoz a népre (21,3). S valóban, Isten pestissel sújtotta miatta a népet; a király is bűnösnek érezte magát, még mielőtt Isten ítélete lesújtott volna (21,10). Izr. fiai ui. úgy gondolták, hogy az embernek nem szabad Isten áldását (= gyermekáldás) megszámlolni, és egy általános számbavétellel a régi szt. → háborúk szellemét megsérteni (a győzelmet Jahve adja!). Ugyanezt a gondolkodásmódot tükrözi a Kiv 30,11 kk. is (váltásdíj a csapás elhárítására); Mariban is jóvá kellett valamivel tenni a ~t. A Szám szerint Mózes Jahve parancsára 2-szer is tartott ~t; először a pusztába kivonulás előtt, Lévi törzse kivételével a fegyverforgatásra alkalmas férfiakat vette számba (1,17–2,34); másodízben az Ígéret földjére való bevonulás előtt (26,1–56), a törzsek egymás közti viszonyának meghatározása (a hagyomány nem egységes) és az Ígéret földjének felosztása érdekében tartott ~t. A megadott számok, amelyek az ókori gör., ill. róm. tört.-írók túlzásaira emlékeztetnek, vsz. Júda szerepének kiemelését voltak hivatva szolgálni, Efraim és Ruben rovására. Az 1,47; 2,33 szerint Lévi törzsének saját feladatai voltak (1,48 kk.; 3–4; 26,57 kk.), ezért nem volt szabad a többi törzzsel együtt számba venni: ez a törzs képviselte a nép Istentől kiválasztott részét, amely Istent szolgálva fenntartotta a közösség életét. – Ezd 2,2–69 és Neh 7,7–66 (vö. 3Ezd 5,7 kk.) itt a fogságból hazatértek számbavételének – ezúttal megbízható – eredményét közli a Krónikás; erre támaszkodva szervezte meg Nehemiás Jeruzsálem újrabeépítését (Neh 11,1 kk.). Az ókori K-en más népek is ismerték a ~t, de rendszerint csak a férfiakat vették számba; a nők számbavételére az első adat Mariból való. – 2. Az ÚSz-ben Augustus császár az egész földkerekség (= róm. birodalom) összeírását elrendelte, de ezt nem hajtották mindenütt egyszerre végre. Lk említi ezt a ~t, hogy Jézus születését tört.-i keretbe állítsa (2,1–3). Szerinte ezt az első ~t akkor bonyolították le, amikor Cirinus (Quirinus v. Quirinius) kormányozta Szíriát. Ezzel szemben némelyek arra hivatkoznak, hogy: a) Augustus császár nem adott ki általános dekrétumot a ~ról; b) Heródes uralma alatt, mivel rex socius volt, nem lehetett Palesztinában ilyen ~t megtartani; c) semmiképp sem tarthattak ~t a leírt módon (a születési hely, nem a lakóhely szerint!); d) csak Kr. u. 6-ban volt ~, amikor Cirinusz Szíria helytartója (legátusa) volt (vö. ZsidTört 18,1.1; ApCsel 5,37), de Lk mintha egy Kr. e. 6 k. tartott ~ra utalna. Ezeket a nehézségeket a következő válaszok megoldják: a) tört.-ileg elfogadható, hogy Augustus császár idejében volt egy általános ~, amely Kr. e. 12 k. kezdődött és Kr. u. 8-ban v. 7-ben ért véget. – b) Egy kegyvesztett rex socius önállóságát nem szabad túlbecsülni: ami jogilag nem is volt lehetséges, azért az a gyakorlatban megtörténhetett. Josephus Flavius Kr. u. 6-ra teszi az 1. ~t (ez lehetséges is!), de ez azzal függhet össze, hogy az ő szemében az előző, vagyis a zsidó szokás szerint a Heródes uralma alatt lebonyolított ~ (ezt egyébként Lk nem is mondja!) politikailag alárendelt szerepű volt, hiszen a 2. ~sal ellentétben nem adott okot nyugtalanságra. – c) Róma politikai okokból rendszerint tiszteletben tartotta a leigázott népek szokásait. Biztosan tudjuk, hogy Egyiptomban a polgároknak (az asszonyoknak férjükkel) a születésük helyén kellett jelentkezniük. – d) Cirinuszról az kétségtelen, hogy Kr. u. 6-tól volt Szíriában helytartó (legátus), és a Kr. u. 6. v. 7. évben tartott ~t; azt, hogy már előbb is helytartó (legátus) lett volna, a profán forrásokból nem lehet kimutatni. Viszont korábban vezetett már hadjáratot a Taurusz-hegységbe a homonádok ellen. Ebből némely szerző arra következtet, hogy ekkor már helytartó (legátus) volt Szíriában (vsz. M. Titius és S. Saturninus között, tehát Kr. e. 12 és 9/8 között, de Josephus Flavius nem tud róla). Más szerzők arra gondolnak, hogy Cirinusz egy más szíriai helytartó (legátus), S. Saturninus mellett kapott

megbízást a ~ lebonyolítására.

Nereusz: római keresztény férfi. Pál ap. köszöntését küldte neki és nővérének (Róm 16,15).

Nergal: egy mezopotámiai isten nevének (Ne-irigal 'a nagy lakóhely hatalmassága') héb. változata a Bibliában. Eredetileg napisten volt, és már Hammurápi korában azonosították Irrával, a halál istenével, akit → Kutában (2Kir 17,30) tiszteltek, és nejével, Ereskigallal a holtak országa urának tekintettek. ~t a Mars bolygóban látták megtestesülve, és a harcban bátorságot, a pusztításban gyorsaságot tulajdonítottak neki. A 17,30 alapján feltehető, hogy Palesztina É-i részén asszír letelepülők honosították meg kultuszát.

Nergal-Szarecer: magas rangú babilóniai tiszt (→ rebmag) Nebukadnezár uralma idején, aki Nebuzaradannal (2Kir 25,8.11; Jer 39,9.11.13; 52,12) bevonult Jeruzsálembe (39,3: Kr. e. 587). Neve eredeti babilóniai formájában: Nergal-sar-uszur ('Nergal oltalmazza a királyt'). A babilóniai főtisztviselőknek egyik, Nebukadnezár korából való listáján a 2. helyen szerepel „Akkád nagyjai” között, azzal a megjegyzéssel, hogy 'Szin-Magirból (város Akkádtól ÉK-re) való férfi'. Ezt a városnevet örzi 39,3. Nem lehetetlen, hogy ~ azonos Nebukadnezár vejével (Nergal-sar-uszur, ismertebb gör. változatban Neriglisszár), aki letaszította a trónról apósa fiát, Amel-Mardukot (ur. Kr. e. 562–560), hogy maga lehessen Babilónia királya (ur. Kr. e. 560–556).

Nero: római császár (ur. Kr. u. 54–68). Az ApCsel 25,10–11: ~ bírósága előtt állt Pál és hozzá föllebbezett (vö. 25,21; 26,32; 27,24; 28,19). A „császár házából való” keresztények, akik üdvözetet küldtek a filippieknek (Fil 4,22) ~ udvarában élő rabszolgák v. felszabadított rabszolgák voltak.

név: I. A fogalom. A régi, primitív felfogás szerint a ~ viselőjét nem csupán jelöli és megkülönbözteti, hanem személyiségének is fontos részét alkotja. Aminek nincs neve, az nem is létezik (vö. Préd 6,4); ~ nélkül az ember jelentéktelen, megvetésre méltó (Jób 30,8). A régi ember meg volt róla győződve, hogy a ~ megfelel viselője lényének v. legalábbis tulajdonságainak (1Sám 25,25: méltán viseli nevét, úgy hívják, hogy 'durva', és csakugyan csupa durvaság; nomen est omen!). Ezzel a ~ és viselője közt fennálló szoros kapcsolattal több dolog megmagyarázható. 1. A ~ mintegy második énje a személynek; ahol a ~, ott a személy is (Jer 14,9: „itt élsz közöttünk, Uram, a te nevedet viseljük”); a ~ állhat a személy helyett (Szám 1,2–42; Jel 3,5). – 2. Ha valakinek a nevét kimondják valamire, akkor ez a valami szorososan összefonódik az illető személyével; sőt tulajdonává válik. Ha tehát Joáb nevét adták volna Rabbának, akkor ez az ő tulajdonába került volna (2Sám 12,28). Hét nő kívánta, hogy megkapja egy férfi nevét, azaz hogy az illető a férje legyen (Iz 4,1). Aki a kezére ráírta Jahve nevét, megvallotta, hogy hozzá tartozik (44,5; vö. Jel 13,16 kk.; 14,1; 22,4 stb.). Az egyiptomi fáraó megváltoztatta Júda legyőzött királyának a nevét s ezzel egyszersmind a személyiségét is, így kifejezte, hogy a hatalmában volt (2Kir 23,34; 24,17). – 3. Ha valaki kimondja valakire valamilyen hatalmasságnak a nevét, ezzel az oltalmába helyezi. Amikor a pap áldást ad, Jahve nevét hívja le a népre (Szám 6,27). Jahve neve minden bajtól megoltalmaz (Péld 18,10), főleg a gonosz lelkek ellen; ki is lehet vele üzni a gonosz lelkeket (vö. Lk 9,49; ApCsel 19,13). A haragra gerjedt Isten nevét féltek kimondani (Ám 6,10); a későbbi zsidók egyáltalán nem merték Jahve nevét kiejteni. – 4. Aki tudja valakinek a nevét, hatalma van fölötte és ezzel vissza is élhet, ezért sokan titkolják a nevüket, szellemek is (vö. Ter 32,30; Bír 13,6). – II. A ~ hatalmában való hit és a ~ és viselője közti kapcsolat fontos szerepet játszott mindig, minden nép körében a varázslásban és a babonában, de ugyanígy a politeista vallásokban is. Ezekben elkerülhetetlen volt az istenség nevének ismerete, és az istenség hangos felkiáltások formájában való szólongatása a kultusz fontos részét alkotta; másképpen nem is lehetett az istenség figyelmét felkelteni (vö. 1Kir 18,26–28) v. segítségét kérni. Erre a szokásra emlékeztet a Bibliában az Úr/Jahve nevének segítségül

hívása (Ter 4,26; 12,9; 13,4 stb.). – III. Az említett szokásoknak mind az ÓSz-ben, mind az ÚSz-ben számos kifejezés, fordulat őrzi emlékét, pl. esküt tenni az Úr nevére (1Sám 20,42), megáldani (2Sám 6,18; Zsolt 129,8), megátkozni (2Kir 2,24), jövendőlni, csodát tenni (Mt 7,22; Mk 9,39; vö. ApCsel 3,6; 4,10), ördögöt űzni (Mt 7,22; Mk 9,38; 16,17; vö. ApCsel 19,13), imádkozni (Jn 14,13 kk.; 15,16; vö. ApCsel 9,21), megkeresztelkedni (2,38; 10,48) Isten v. Jézus nevében, azaz Isten v. Jézus nevét szólítva, ill. megkeresztelni az Atya, Fiú és Szentlélek v. Jézus nevére (Mt 28,19 kk.; ApCsel 8,16; 19,5), vagyis a keresztség által annak szentelni, akinek a neve elhangzik. Ezenkívül van, aki prófétál (Jer 11,21; 14,14 kk.), beszél (Kiv 5,23; MTörv 18,20), küld (Jn 14,26), jön (Mt 23,39; 24,5; Jn 12,13; vö. Zsolt 118,26), befogad (Mt 58,5) valakit stb. az Isten v. Jézus nevében, azaz Isten v. Jézus képviseletében v. megbízásából. → Isten neve. – IV. A tulajdonnevek alakjára és jelentésére nézve: → bibliai helynevek, → személynevek.

nevelés: A héb. muszar (a 'fenyíteni' értelmű jaszar tőből) egész sor jelentést hordoz: testi fenyítés (Péld 23,13), intelleum, figyelmeztetés (19,20.27), korholás, dorgálás (Jób 20,3), tanítás, nevelés (Péld 1,8). A → szülők és a bölcsességi irodalom (1,4.8; 5,12) átfogó műveltség átadására törekcszenek, de nem semleges értelemben, hanem „a fegyelem szent lelké”-vel összhangban (Bölcs 1,5), vagyis a bölcsességre eljutás elősegítésére (7,14). A cél a törv. megtartása (Zsolt 50,16 kk.), az istenfélelem (Sir 1,27) és az élet ismerete (Péld 24,32), tehát „életre vivő út az intelleum és a feddés” (6,23). Ha a bölcsességi irodalomban egyéni és horizontális, másutt közösségi és vertikális jellegű a ~: Istennek Izr.-hez intézett szava, rendelkezése, parancsa (MTörv 11,2) és fenyítése, büntetésül (Ez 5,15) v. Izr. megtérítésére (Jer 5,3). – Kumránban szigorú fegyelmet követeltek (1QS VI. f.), de más kifejezésekkel éltek (1QS III,1), és Mózesre (CD XVI,1 kk.), valamint a „szövetség”-re (1QS I,16 kk.) hivatkoztak. – Az ÚSz-ben (a gör. megfelelő paideia) a ~ célja Krisztusnak, az Úrnak a fegyelme (Ef 6,4); a tanítók Krisztusban (1Kor 4,15) nem egyszerűen bölcsességre tanítanak, ahogyan már a törv. is Krisztusra nevelt (Gal 3,24: „nevelőnk lett Krisztus”).

Nibchasz: a Kr. e. 722 után Szamariába telepített avviták bálványa (2Kir 17,31).

Niger: → Simon, 12.

Nikanor (gör. 'férfiak legyőzője'): a Bibliában 3 személy neve; közülük a 2 fontosabb: **1.** Patroklosz fia, szíriai zsoldosvezér Liziasz, majd később I. Demetriosz Szótér uralma alatt. A zsidókkal szemben ellenséges volt (1Mak 7,26); Kr. e. 163: Makkabeus Júdástól Emmausz közelében vereséget szenvedett (3,38–4,15; 2Mak 8,8–36); Kr. e. 161. Adar hónap 13-án Makkabeus Júdás megsemmisítő csapást mért rá Adaza (Bet-Horon) közelében (1Mak 7,26–50; 9,1; 2Mak 14,1–15,30); holttestét feldarabolták, és fejét, valamint jobbát Jeruzsálemben felmutatták, ill. kitzűzték. A győzelem napját egészen a jeruzsálemi templom pusztulásáig megünnepelelték (Kr. u. 70); ma böjti nap. – **2.** Hellén keresztény, annak a 7 férfinak egyike, akit az ap.-ok Jeruzsálemben a szegények gondozására kiválasztottak (ApCsel 6,5); → diákonus.

Nikodémus (gör. 'aki a néppel győz'): Zsidó körökben eléggé elterjedt (vö. ZsidTört 14,3.2) hellén neve ellenére → farizeus és tanácsos volt, feltehetően a → főtanács tagja, akit János evangélista úgy állít elénk, mint a nép vezetői közül azon kevesek egyikét, akik – ha båtortalanul és nem teljes meggyőződéssel is, de – elismerték Jézust v. legalább komolyan vették. Jézussal folytatott beszélgetésének (Jn 3,1–21; 3,1–12: a beszélgetés; 3,13–21: kérügmatikus reflexió; R. Schnackenburg szerint hozzá kell olvasni 3,31–36-ot) tárgya az embernek vízből és Szentlélekből való → újjászületése, mégpedig az Isten országába bejutás elengedhetetlen feltételeként. A farizeusokkal szemben védelmébe vette Jézust (7,50), Jézus temetésére pedig vitt 100 font mirha- és aloékeveréket (19,39). – Egy – nem egységes – apokrif ev. is fűződik a nevéhez. Az 1. rész (1–16. f.) → Pilátus cselekedeteit (Acta Pilati)

tartalmazza; a 2. rész (17–27. f.) 2 szemtanú beszámolóját öleli fel → Krisztus pokolraszállásáról. A 2 önálló részt Kr. u. 400 után olvashatták össze. A szöveg 2 egymástól eltérő gör. változatban és több fordításban maradt fenn.

nikolaiták: A Jel 2,6.15 így nevezi az efezusi és pergamoni keresztény közösségeken belül azokat, akik egy gnosztikus-libertinus mozgalomnak (→ gnózis) voltak hívei. Vsz. a 2,2.14.20.24 is rájuk vonatkozik. A szekta egy egyébként ismeretlen Nikolaosztól kaphatta a nevét, akit Ireneusz nyomán több egyh.-atya → Miklós diakonussal (ApCsel 6,5) azonosít. Mások jelképesnek tekintik a nevet (→ Izebel: Jel 2,20), és népetimológiai értelmezés alapján a héb. Bileám ('a népek elnyelője' értelemben véve!) gör. megfelelőjének tartják (Nikolaosz 'népek legyőzője'); P. Janzon szerint a Szám 25,18-ból ered az elnevezés.

Nikopolisz: 1. vsz. az az epiruszi város, melyet Augustus az actiumi győzelem (Kr. e. 31) emlékére alapított. Pál ap. itt szándékozott tölteni egy telet, s ide hívta Tituszt (Tit 3,12). – 2. → Emmausz.

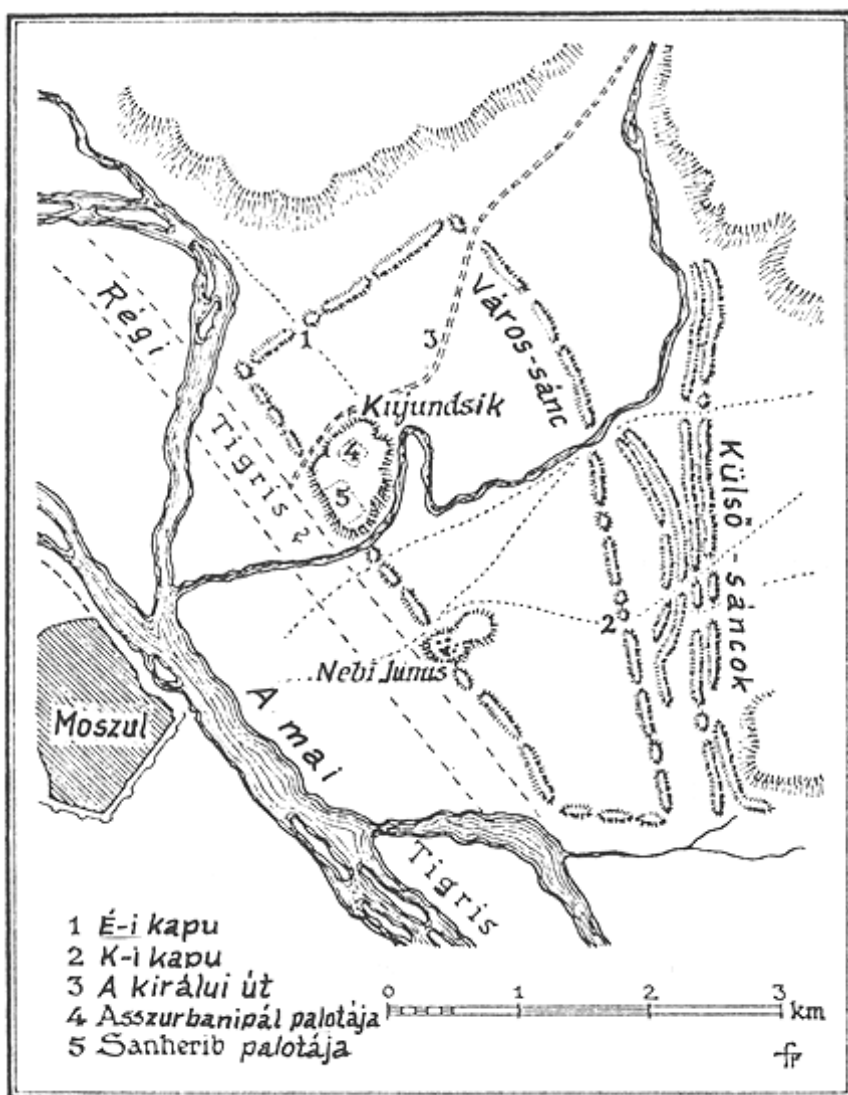
Nílus (gör. Neilosz): a világ egyik leghosszabb folyója (6497 km). A Viktória-tóba torkolló Kagera egyik mellékfolyóját, a Njavarongót tekintik forrásának. Egyiptom határain túl más neveken ismeretes. Beleömlik a Bahr al-Ghaszal, a Bahr esz-Szeraf, a Szobat, a Kék-Nílus és az Atbara. Egyiptomban a folyó völgye 5–25 km széles; az árterület szélessége 460–900 m közt váltakozik. Vize és a sivatagot termékennyé tevő iszapja → Egyiptom alapvető létfeltételét jelenti. Miután május végén Asszuánál és június közepén Kairónál eléri a legalacsonyabb vízállást, megkezdődnek a rendszeres → áradások. Amikor a víz emelkedni kezd, különféle növényi maradványoktól zöldes színű (zöld Nílus) és egészségtelen; kb. egy hónappal később a Kék-Nílusból nagy mennyiségű víz érkezik, ez okozza az áradást, és Abesszínia vastartalmú talajából vörössárga agyagot hoz magával. A vízállás Asszuánban szeptember elején, Kairóban október elején a legmagasabb. A folyó egyiptomi neve nem földrajzi név, ezért a LXX és a Vg jogosan fordítja a gör. potamosz, ill. a lat. fluvius szóval. A ~ minden másnál jobban hatott az egyiptomiak életére és kultúrájára. Nemcsak vízi útként jelentős, hanem a népelelmezés szempontjából is. Az egyiptomiak mindig tudatában voltak annak, hogy a ~ élteti őket, ennek ellenére soha nem volt kultusza, legföljebb „alacsonyabb rangú” istenként tisztelték és ünnepelték anélkül, hogy oltárt emeltek volna neki. Az áradást egészen a róm. korig nagy népünnepellyel üdvözölték, ezt az ünnepet – módosítva – a keresztények is átvették. A Bibliában elsősorban a Kiv (Izr. fiai Egyiptomban) és a próf.-k (Egyiptom megszemélyesítéseként) szerepeltetik a ~t.

Nimfa: laodiceai keresztény. Pál ap. üdvözetét küldte neki és a házában összejövő közösségnek (Kol 4,15).

Nimród: legendás alak Izr. fiainak az ókori Kelet őstörténetéről szóló hagyományában. Mik 5,5 Asszíriával hozza kapcsolatba, ahol → Kalach romjai még ma is viselik nevét. A jahvista hagyományban (Ter 10,9.10–12) egy birodalom alapítójaként szerepel, amely eredetileg Mezopotámia D-i részének minden nagy városát (Bábel, Ere/Urak, Akkád) felölelte. ~nak nagy vadászként való elképzelése összhangban van az asszír fejedelmeket ábrázoló reliefekkel, amelyek megannyi bizonyágai vadászszenvedélyüknek. Meglepő viszont, hogy a Ter ~ot – Kuson át – Kám leszármazottjaként szerepelteti (10,6), ugyanakkor Asszurt Szem fia közé sorolja (10,22). R. de Vaux azonban felhívja rá a figyelmet, hogy a J genealógiája vsz. a világbirodalmak eredetének hamita elméletén alapszik. – ~ azonosítása terén nem sikerült biztos eredményt elérni. Alakja mutat ugyan bizonyos rokonságot Gilgameséval (vadász és → Uruk királya), de azok a vonások, amelyek egy világbirodalom urát jellemzik, hiányoznak belőle. A név maga inkább Ninurtára v. Nimurtára, a háború és a vadászat istenére emlékeztet, akit Babilonban főleg Kalachban tiszteltek. A. Deimel Ninurtát/Nimurtát és vele együtt ~ot Lugalbandával, az első uruki dinasztia 3. istenített királyával próbálja

azonosítani, de feltevése aligha valószínűsíthető. E. Kraeling a Lugalbanda = LugalMaradna (= Marad királya) v. a Nin-Maradna (= Marad ura) olvasattal megkísérelte áthidalni a nehézségeket, de továbbra is ellene szól az azonosításnak, hogy Lugalbanda alakja csak kismértékben hasonlít ~éra. E. A. Speiser úgy véli, hogy a 10,8–12 adatai inkább Tukulti-Ninurta (ur. kb. Kr. e. 1240–1200) asszír királyra vonatkozathatók. Mivel több asszír király neve tartalmazza a Ninurta elemet, nem lehetetlen, hogy Ninurta vált a nép képzeletében az asszír birodalom alapítójává, és ennek folytán a tört.-i királyok némely vonásai is hozzá tapadtak, ahogy Ninive istennője Nina is alkotójává lett – Ninus néven – az asszír birodalomnak. E. Lipiński még → Mardukra is gondol.

Ninive: kiterjedt romváros a Tigris K-i partján, a Hausar torkolatánál, a mai Moszullal szemben. A város legrégebbi tört.-ét homály fedi; a Ter 10,11 szerint → Nimród alapította. Hammurápi birodalma nagy városai közé sorolta; a Kr. e. 16. sz. k. a hurriták kezén volt; a Kr. e. 14. sz. közepe táján az asszírok uralma alá került. Politikai szempontból csak a Kr. e. 8. sz.-ban vált jelentőssé, miután Szancherib székhelyévé tette (2Kir 19,37; Iz 37,37) és kiépítette (vö. Ján 3,2; 4,11). Náhúm (1–3) és Szofonias próf. (2,13–15) megjövendölte pusztulását, amely be is következett: a médek és a babilóniaiak közös támadást indítottak ellene (Kr. e. 612). A Biblia szerint az Úr elküldte ~be Jónás próf.-t, hogy szólítsa fel a város lakóit: tartsanak bűnbánatot (Jón 3,1–4,11; vö. Mt 12,41; Tób 1,10: itt élt az öreg Tóbiás). – A próf. állítólagos sírját a mohamedánok Nebi junusban tisztelik. A várost A. H. Layard, H. Rassam és G. A. Smith tárta fel. Az ásatásokat R. C. Thompson folytatta (1926). Egy próbaásás során Nebi junus romjain rábukkantak Azarhaddon addig ismeretlen asszír palotájára és benne az egyiptomi elefántcsont-faragványokra. → könyvtár.

138. Ninive romvárosa

Niszán (az akkád nisanuból): az év első → hónapjának (március/április) neve az ókori Keleten széles körben elterjedt szippuri → naptárban. A fogság után Izr. fiai körében is elterjedt a fogság előtt első hónapnak nevezett hónap neveként (vö. Neh 2,1; Eszt 3,7; 8,9; LXX). Az ősi kánaáni naptárban Abib felel meg neki.

Niszroch: a 2Kir 19,37 szerint babilóniai istenség, akinek ninivei templomában megölték Szancherib királyt (Kr. e. 618) Assurbanipál krónikáiban e gyilkosság színhelye Babel volt; ezen kívül a mezopotámiai panteonban ismeretlen a ~ név. Így vsz. → Marduk (Nuszku, a tűz istene) v. Ninurta (→ Nimród) másik nevééről van szó.

No (-Ámon): → Théba.

Nob: az Éli nemzetségből való Achimelek pap hazája, ahol szentély volt és → efod; a Saul elől menekülő Dávid itt talált először menedékre (1Sám 21,1–10), ezért Saul csaknem teljes egészében lemészároltatta a lakosságot (22,9–23). Ha azonos az Iz 10,32 említett helységgel, amelyet a fogság után Benjamin fiai népesítettek be, akkor Jeruzsálemtől É-ra kell keresnünk. Némelyek (így Szt Jeromos is) külön választják a 2 helységet és a papi ~ot az arab Bet Nubával azonosítják, ezzel az Amvasztól (→ Emmausz) kb. 4 km-re É-ra eső faluval, amelyet az izr.-k a földdel tettek egyenlővé (1967).

Noé: A legrégebb bibliai hagyomány (J) őt mondja Szem, Jáfet és – a legkisebbként szerepeltetett – Kám apjának (Ter 9,20–27), így Kain utódai közül valónak tekinti; neki tulajdonítja a szőlőművelést. A későbbi, elsősorban a papi hagyomány a → vízözön történetének hőseként állítja elénk, aki igaz és hallgatag ember volt (6,9; Ez 14,14.20; Sir 44,17), Szem, Kám és Jáfet apja, a Szet utódai közül való Lámech fia és a bibliai → ősatyák közül a tizedik. Ha neve héb., akkor 'nyugalom' jelentésű, bár a Ter 5,29 a 'vigasztal' értelmű szóval hozza összefüggésbe (lehetséges, hogy ez távoli utalás a szőlőt telepítő ~ra, hiszen a → bor felvidítja, megvigasztalja a földet sok fáradsággal művelő embert (3,17; 4,12). A vízözön elmúltával a papi hagyomány szerint oltárt épített az Úrnak és égőáldozatot mutatott be (8,20); Isten szövetséget kötött vele, ennek jele a → szivárvány (9,17; Iz 54,9; Sir 44,18). – Az áldás, amelyet Szemre és Jáfetre, ill. az átok, amelyet Kánaánra mondott (Ter 9,25–27), 3 kategóriába sorolva Palesztina (v. az akkor ismert világ?) népességét, eredetileg nem tartozhatott bele a jelenlegi összefüggésbe, de régebbi lehet a → népek táblájánál; L. Rost szerint Salamon korából való. 1Pét 3,20-ra nézve → Krisztus pokolraszállása. Mt 24,37–39; Lk 17,26 kk.; Zsid 11,7; 2Pét 2,5: jól ismert ósz-i adatokat használ fel.

Noémi (héb. 'gyönyörűségem'; vö. Rut 1,19–21): betlehemi (Júda) származású nő az ÓSzb. Elimelech felesége, Machlon és Kiljon anyja, → Rut és Orpa anyósa.

Nof: → Memphisz.

nomádok (gör. nomadesz 'vándorló pásztorok'), beduinok (arab badavin 'pusztalakó'): Mint gyűjtögető életmódot folytató, vadászatból élő v. pásztorok népek ide-oda vonulnak megélhetést keresve a félpusztaságon v. a sztyeppén. Izr. tört.-ének kezdeteit nomád elemek benyomulása és letelepedése jellemzi a Kr. e. 2. évezredben Közel-Keleten lezajlott nomád áramlásokkal kapcsolatban. A → pátriárkák a szó tkp.-i értelmében nem voltak ~ v. tevét tenyésztő beduinok. A Biblia elsősorban kecske- és juhtenyésztőkként mutatja be őket. Jákob pl. ismeri a kecske- és juhtenyésztés fortélyait (Ter 30,37–43). Tartózkodási helye a pusztá peremvidéke, amely leginkább megfelelt a kecske- és juhtenyésztésnek. Szarvasmarháról csak Ábrahám és Lót állatai közt történik említés, amikor átköltöztek Kánaánba (13,5; 15,9; 18,7). Izsák vet (26,12), Jákob földet szerez (33,19), József kénével álmodik (37,6) – ezek a mozzanatok feltételezik az áttérést az állattenyésztésről a → földművelésre. A pátriárkák tehát fél~, akik már úton vannak a letelepedés felé. Társadalmi és vallási téren a nomád életforma némely sajátossága továbbra is fennmarad: a → törzsekbe tömörülés, a → vendégszeretet, a → menedékjog, a → vérbosszú, az ég királyának tisztelete, a hordozható szentély. A „nomád eszmény” (= az úton lét) nyomai még a prof.-knál is fellelhetők (Jer 2,2; Oz 2,16 kk.; 12,10; 13,4–6; Ám 2,10), de inkább az erkölccsel, mint az életformával kapcsolatban, amelyet a → rechabíták szélsőséges csoportja követett. A Zsid 11,13–16; 13,14 szerint a keresztények is úton vannak, mint a ~ az égi haza, a mennyei Jeruzsálem felé.

Novum testamentum (lat. 'Újszövetség'): →Szentírás, →testamentum.

nő: A ~ helyzetét a Bibliában elvileg a Ter 2,18 határozza meg (segítőtársa a férfinak, aki hasonló hozzá); a ~ tényleges helyzetét viszont a 3,16 tükrözi („férjed... uralkodni fog rajtad”). Ez a korhoz kötötten értelmezendő tényleges helyzet az ÓSz számos részletéből kiviláglik: a ~ alacsony rendű munkát végez, jogai korlátozottak, a kultuszban csak kismértékben vehet részt. Pál (1Kor 11,3–15; 14,34–36; Ef 5,22–33; 1Tim 2,9–15; Tit 2,4 kk.) és Péter ap. (1Pét 3,1–6) figyelmeztetései szintén erre a helyzetre utalnak. Arra nézve, hogy milyen helyzetben volt a ~ gyermekkorában: → gyermek, feleségként: → házasság, anyaként: → anya. A bölcsességi irodalom dicséri a jó asszonyt (Péld 11,16; 12,4; 18,22; 19,14; 31,10–31: a derék háziasszony tükre; Sir 7,19; 26,1–4.13–18; 40,19–23), a rosszat elítéli (Péld 19,13; 21,19; 22,14; 25,24; 27,15; 30,20; Préd 7,26–28; Sir 25,18–26; 26,6–12;

42,6–14; vö. Péld 11,22; 31,3; Sir 19,2; 36,21–27). → Ugaritban viszonylag jobb helyzetben voltak a ~k. → ágyas, → diakonissza, → mellékfeleség, → öltözet, → özvegy, → szüzesség.

Numeniusz: → Antipater.

Numeri: → Számok könyve.

Nunc dimittis (lat. 'Most bocsásd el'): a Vg-ban → Simeon zoltárszerű énekének kezdő szavai (Lk 2,29–32). Simeon halát ad Istennek élete reményének beteljesüléséért. A 31–32. versben szereplő egyetemes üdvösség Iz 40,5; 42,6; 49,6-hoz csatlakozó látomás. A ~ a napi zsolozsma állandó része, a kompletórium → canticuma.

Nuzi, Nuzu: Kerkuktól DNy felé 13 km-re, Yorghan Tepe mellett 1925–31: feltárt város, ahol mintegy 5000 agyagtábla került felszínre. Ezek kisebb része az akkád korszakból, zömük azonban abból az időből származik, amikor ~t a → hurriták lakták. Közelebről abban az időben keletkezettek, amely → Mitanni egyik királya, Parattarna kora (kb. Kr. e. 1480) és ~ pusztulása (Kr. e. 1355) közé esett. A táblák egy része a palota levéltárából, más részük magánlevéltárakból való. Egy-két kivétellel közigazgatási és jogi jellegű szövegeket tartalmaznak. Babilóniai nyelvük erős hurrita hatást mutat. – Az eddig közreadott szövegeket az ÓSz magyarázói többször felhasználták különféle bibliai szokások megvilágítására (a pátriárkák kora, Ábrahám feleségének Ábrahám húgként való szerepeltetése, a terafim stb.), de valójában csak akkor lehet majd az exegézis szempontjából e szövegek értékét pontosan megállapítani, ha mind megjelennek, ill. nyelvi, jogi és művelődéstört.-i vizsgálatukkal elkészülnek a szakemberek. Ekkor arra is fény fog derülni, vajon az ÓSz és a ~ban talált szövegek közt feltételezett párhuzamok valóban helytállóak-e és milyen mértékben.

nyáj: → juh, → pásztor.

nyak: A héb. gargrot arra a testrészre utal, amelyen az embernek mint ékszert viselnie kell a parancsokat és a bölcsességet (Péld 1,9; 3,3.22; 6,21). A héb. garon elsősorban torok (Iz 58,1: „kiálts teli torokból”; Zsolt 115,7: „torkukon nem jön ki szó”), de jelölheti a nők ékszerekkel díszített ~át is (Ez 16,11), idiómaszerű használatban pedig még a felfuvalkodottságra is utalhat (Iz 3,16: a héb. eredetiben). A héb. szavvar inkább csak a ~ hátsó részére utal; lánc, ékszer díszíti (Ter 41,42; Én 1,10); az Én szerzője toronyhoz hasonlítja (Én 4,4; 7,5), de bilincs is kerülhet rá (Iz 52,2). A győztes a legyőzött ~ára teszi lábát annak jeléül, hogy hatalmába került (Józs 10,24–25), és → számolylul használja ellensége ~át (Zsolt 110,1). Ez 21,34: az istentelennek kard kerül a ~ára. Péter ap. szerint a mózesi törv. → iga a tanítványok ~án (ApCsel 15,10). Átvitt értelemben: az ember kemény nyakú (pl. Kiv 32,9; MTörv 10,16). – Amikor mi hátról beszélünk, a Bibliában sokszor ~ról van szó; így a 'hátat fordít neki, meghátrál, megfutamodik előle' a héb.-ben 'nyakat mutat, ill. fordít neki' (pl. Józs 7,8). Priszka és Aquila Pál ap.-ért 'a nyakukat nyújtották', azaz az életüket kockáztatták (Róm 16,3 kk.).

nyaklánc: Férfiak és nők egyaránt viseltek ~ot; a férfiak nyakában olykor valamilyen tisztségnek, méltóságnak volt a jele (Ter 41,42; Dán 5,7); a nők nemcsak nyakukban hordtak láncot (Én 1,10), hanem arcukon is. A gyöngysor (1,10), a (nemes)fém gömböcskékből álló lánc (Kiv 35,22) és az a ~, amelyen → amulett függött (vö. Péld 1,9) az ÓSz-ben más-más néven szerepel. A sírokból aránylag kevés ~ került felszínre; a ~ drága volt és nagyon vigyáztak rá. Az arany ~ ritkaságnak számít (figyelmet érdemel a szichemi nyakéklelet), ellenben a gyöngysor, amelyhez fémből v. fajanszból való függetelék (amulett) is tartozhatott, valamint az üvegyöngysor, ill. a színes kövecskékből álló lánc már gyakoribb. → ékszer, → gyöngy.

nyál: Az ÓSz-ben jel: eszelősségre vall, ha valakinek folyik a ~a (1Sám 21,14); a leköpés

megvetést fejez ki (Iz 50,6; Jób 30,10; Mk 14,65; 15,19). Lev 15,8: akire tisztátalan ráköp, az tisztátalanná válik. Később gyógyítóerőt tulajdonítottak Izr.-ben a ~nak (Mk 7,33; 8,23); szombaton nem volt szabad gyógyítani vele.

nyár: → évszakok.

nyelv: Az ÓSz-ben főleg úgy szerepel, mint sok bűn forrása (Zsolt, Jób, Péld és Sir); a ~vel a bűnös terjeszti a bűnt; a ~ éles kés, rágalommal sebez (Zsolt 52,4); az álnok ~ a romlást hozó szavakat kedveli (54,6). A ~ bűnei: hamis tanúság (a kifejezés gyakran: álnok, hazug, csalfa ~, Péld 26,28; Zsolt 120,2 kk.; 109,2; 52,6; Szof 3,13 stb.), kétféleképpen beszélés (Sir 5,14 kk.; 6,1; 28,13); hízelgés (Péld 26,28), dicsekvés (Zsolt 12,3 kk.), hazugság és becsapás (Mik 6,12). Ezért félelmetes fegyver (Sir 28,14–16; 37,16–18), ostorcsapás (Jób 5,21; Sir 26,6; 28,17), késhez, kardhoz (Zsolt 52,4; 57,5; 64,4; Sir 28,18), íjhoz és nyílhoz (Jer 9,2.7) v. kigyóhoz lehet hasonlítani. A ~ okozta baj áttekinthetetlen (Sir 28,13–26): a ~től függ az ember élete v. halála (Péld 18,21; Sir 5,13); a ~ emberek pusztulását okozhatja (Zsolt 64,9; Jer 18,18), ezért óvakodni kell tőle (Sir 4,29). A jámborság megfékezheti a ~et; ez biztonságot és boldogságot jelent (Sir 22,27; 25,8); a bölcsék ~e gyógyulást hoz (Péld 12,18). – Képes értelemben a ~ élettelen tárgyakra is utalhat, amelyek alakjukra nézve hasonlítanak hozzá: tengeröböl = a tenger ~e (Józs 15,2.5; 18,19; Iz 11,15), aranyrúd (Józs 7,21.24), lángnyelv (Iz 5,24; ApCsel 2,3: az ap.-okat eltöltő Lélek erejének jelképeként). – Az ÚSz-ben a ~ szintén veszedelmes tagja az embernek: tűz, a gonoszság egész világa, egész testünket beszennyezi (Jak 3,6 kk.). Aki nem fékezi és vallásosnak tartja magát, önáltatás áldozata (1,26). Aki ~ével nem vétkezik, az tökéletes, az képes egész testét is megfékezni (3,2). 1Pét 3,10 (= Zsolt 34,14): aki örülni szeretne az életnek és jó napokat látni, az óvja ~ét a rossztól, ajkát a hamis szótól. Jak az idézett helyeken az ósz-i bölcsességi irodalomhoz kapcsolódik. A ~eken beszélésre nézve → glosszológia, → pünkösdi csoda.

nyelvek adománya: → glosszológia.

nyíl: Az ÓSz-ben (mint az ókori K-en) a ~ hozzátartozik Isten fegyverzetéhez (→ fegyverek, → íj). ~ával Jahve leteríti a gonoszt (MTörv 32,23.42; Zsolt 7,14; 64,8; vö. 2Kir 13,17: Jahve győzelmes ~a; jövendölés eszközeként → jóslat), de azokat is, akik igaznak tartják magukat (Siral 3,12; Jób 6,4; 34,6). Az → Isten szolgája hegyes ~hoz hasonlítja magát, amelyet Jahve tegzébe rejtett (Iz 49,2). Jahve villáma is ~ (Zsolt 91,5), vsz. napszúrás. – A ~ általában egy fából v. többnyire nádszálból való nyélből (ilyen természetesen nem maradt fenn) és egy bronz- v. vashegyből állt (ez utóbbi a róm. kor előtt meglehetősen ritka). A csiszolt kőorból számos kőhegy került felszínre Palesztinában (a bírák korából írásosak is). A ~ hegyét csiszolták (vö. Iz 49,2; 51,11; Zsolt 120,4), esetleg mérgezték (Jób 6,4) v. kampóssá képezték ki (vö. 6,4). A tüzes ~at (Zsolt 7,14; 120,4) égve lötték ki; a hegyébe lyukat fúrtak, ebbe olajba mártott, összesodort kócot fűztek, és meggyújtották. Ef 6,16: a tüzes ~ a Sátán fegyvere. Az igaz az igazság → pánclájával védekezik ellene.

nyolc boldogság: a → Hegyi beszéd bevezető része. Valójában nyolc fogalompár, melyek közül az első egy erény, a második a jutalma. Az erények a krisztushívők által teljesítendő feltételek, a jutalmak az → Isten országának különböző összetevői (Mt 5,3–12, rövidebb formában Lk 6,20–26). Mt megfogalmazása (5,11 kk. kivételével) általános és személytelen, a hangsúly a belső magatartáson van (lélemben való szegénység, tisztaszívűség, igazság utáni éhség), a feltétel erkölcsi természetű, az ígért jutalom meg maga az ég. Lukács evangélista 2. személyben fogalmaz, s inkább az elesett, nyomorgó embereknek (éhezők, szomorkodók, üldözöttek) akar eszkatologikus vigaszt nyújtani. Mind a Mt, mind a Lk által választott forma ugyanazt az egy messiási küldetést feltételezi: Jézus által teljesedett be, amit már Izajás megjövendölt, ti. hogy a szegényeknek, azoknak, akik éheznek és szenvednek, a Megváltó szabadulást hoz. Mt-ban Jézus erre hivatkozik is, ezzel bizonyosságát adja, hogy ő a megígért

Megváltó. Lk-ban ez a krisztológiai vonatkozás nem szerepel. Lukács evangélistát inkább az a jutalom ragadta meg, amely a mennyben azokra vár, akik itt a földön szenvednek, segítséget látnak. Ez a 2. részből, ahol az áll, hogy a gazdagok és a jólétben élők nem örökölhetik az üdvösséget, egyértelműen kiolvasható. Vsz., hogy ebben a megfogalmazásban az is szerepet játszott, hogy a szenvedő hívők megütköztek a hitetlenek jólétén. Mt a ~ot (a Hegyi beszéd egészével összhangban, amelybe beillesztette) felhívásnak szánta a tökéletes életre. – A „boldogságok” számát illetően nem lehet teljesen világos képet alkotni. Mt kilencszer utal a fogalomra, de az 5,11 kk. valójában az 5,10-re vonatkozik, ha úgy tetszik, annak az általánosítása. Ágoston csak 7 boldogsággal számolt. M.-J. Lagrange szintén elképzelhetőnek tartja, hogy a 7 mint szt. szám belejátszhatott a tökéletes, teljes boldogság megfogalmazásába. Mások viszont csak azt a 4 boldogságot tekintik eredetinek, amely Mt-ban és Lk-ban egyaránt megvan, a többi (Mt-ban), miként a 4 jajt is (Lk-ban), az első idők buzgalmára vezetik vissza, s úgy kezelik, mint Jézusnak más alkalommal mondott szavait.

nyomtatás: → cséplés.

nyugalom: 1. A törvény → szombaton mindenfajta munkavégzést tiltott, mégpedig a P-forrás szerint azért, mert Isten is „megpihent” a teremtés befejezése után (Kiv 20,1 kk.; Lk 23,56); ezenkívül ha → szombatév volt, a földet is parlagon kellett hagyni (Lev 25,1 kk.). → teremtéstörténet. – 2. Az országba bevonuláskor a nép „a ~ helyére” érkezett (MTörv 12,9; vö. Iz 63,14). Az eltévelyedéssel eltékozolt nyugalmat a szabadító helyreállítja (Bír 3,11 stb.). Józs 21,44; 1Kir 8,56 (Salamon), 2Kron 13,23 stb., 1Mak 14,4 kk. (Simon): az Úr megadta a nyugalmat. A Templomban, amely az Ígéret földjének a célja volt, Isten „nyugalma helyé”-re érkezik (1Kron 23,25; vö. 6,16). Ezt ünneplik a kultuszban: Zsolt 132. Vö. Iz 66,1 kk. = ApCsel 7,48 (István). Sir 24,7 kk.: a bölcsesség (= a törv.) Izr.-ben találja meg nyugalma helyét. Iz 25,10: az Úr keze megpihen; 11,2: a Messiáson az Úr lelke nyugszik; vö. Szám 11,25; 2Kir 2,15; 1Pét 4,14. Iz 32,17; Jer 30,10; Mik 4,4: a ~ az eszkatologikus idő javai közé tartozik. Zsolt 95,7 kk.: a ~ kérdése figyelmeztetés formáját ölti. A Zsid 3,7–4,11: a ~ a Ter 2,2 kk.-höz kapcsolódva (Zsolt 95,11) úgy jelenik meg, mint Isten népének végcélja: a szombati ~ Istennél (Zsid 4,4.9 kk.). – 3. A házasságban az asszony férjénél talál ~ra (Rut 1,9; 3,1), de a férjnek is az asszony a ~ biztosítója (Sir 36,26–27); 1Pét 3,4: az asszonyhoz illő magatartás egyik vonása a ~. – 4. Iz 7,4; 30,15: aki bizik Istenben, az megőrzi nyugalma. – 5. A bölcsességi irodalomban a ~ a zaklatottság és a fájdalom ellentéte, amely a halál utáni vágyig fokozódhat (Jób 3,3 kk.). A nyugodt, békés munka kötelessége a kereszténynek (1Tesz 4,11; 2Tesz 3,12). Sir 51,23–27; Jer 6,16: a ~ ígérete; ehhez kapcsolódik Jézus (Mt 11,29 kk.), éppúgy eszkatologikus távlatokban, mint a Bölcs 4,7; ApCsel 3,20; 2Tesz 1,7; Jel 14,13.

nyugalom napja: → szombat, az → Úr napja.

nyugat, Ny: → égtájak.

nyúl: A népi megfigyelés alapján az ÓSz-ben (a borzsal együtt) kérődzőnek tartották. Mivel azonban nem hasított körmű, a tisztátalan állatok közé sorolták (Lev 11,6; MTörv 14,7).